

Provedení ideje trojčlennosti sociálního organismu

Rudolf Steiner

**Tyto statě tvoří články, které Rudolf Steiner napsal v létě 1919 a v zimě 1919–1920
pro týdeník „Trojčlennost sociálního organismu“,**

Autor překladu neuveden

Vybraná část. V souborném vydání nese označení – Gesamtausgabe GA 24.

Obsah

Předmluva	2
Trojčlennost sociálního organismu jako nutnost doby	4
Mezinárodní životní nutnost a sociální trojčlennost	7
Marxismus a trojčlennost.....	12
Svobodná škola a trojčlennost	14
Čeho je zapotřebí	18
Schopnost k práci, vůle k práci a trojčlennost sociálního organismu	20
Socialistická duševní slepota	22
Socialistické brzdění vývoje.....	24
Co vyžaduje „nový duch“	26
Hospodářský zisk a duch času	28
Pěstování ducha a hospodářský život	30
Právo a hospodářství.....	32
Sociální duch a socialistický předsudek.....	34
Pedagogický základ waldorfské školy.....	36
Základní omyl v sociálním myšlení	42
Kořeny sociálního života.....	44
Základy trojčlennosti	46
Pravdivost jako základ sociálního myšlení.....	48
Touha doby po myšlenkách.....	51
Nutnost poznání.....	53
Pamětní spis o trojčlenném uspořádání života společnosti	55
Dějinný poukaz	55
Doplněk k Pamětnímu spisu	63
Závěr.....	66

Předmluva

Začátkem března 1919 vyšlo moje „Provolání k německému národu a kulturnímu světu“. Mělo v krátkosti seznámit s tím, co je nutně zapotřebí, aby upadajícímu životu, který ve světové katastrofě odhalil svoje chorobné projevy, byly dodány uzdravující síly. Toto prohlášení podepsali četné osobnosti Německa, Rakouska a určitý počet Švýcarů a tím dosvědčili, že v ní vyslovené podněty pokládají za něco, co je životní nutností přítomnosti a nejbližší budoucnosti. Další podněty jsem podal ve své knize „Hlavní body sociální otázky jako životní nutnost pro přítomnost a budoucnost“. Aby bylo možno trvale se o sociální otázku zasadit a realizovat ji v praxi, byl ve Stuttgartu a také ve Švýcarsku založen „Svaz pro trojčlennost sociálního organismu“. Mezi různými opatřeními, které byly učiněny, aby byly tyto body prakticky provedeny, je i založení týdeníku „Trojčlennost sociálního organismu“, vycházejícího ve Stuttgartu. Následující statě tvoří články, které jsem v létě 1919 a v zimě 1919 až 1920 napsal pro tento týdeník. Může být na ně pohlíženo jako na doplňující vývody toho, co jsem podal v knize „Hlavní body sociální otázky“ a mohou se stát jakousi přípravou k jejímu studiu.

Všechno, co jsem uveřejnil v těchto „Hlavních bodech“ a také v těchto úvahách, nevzešlo z pouhé teoretické myšlenkové práce. Sledoval jsem více než po tři desetiletí duchovní, politický a hospodářský život Evropy v jejích nejrůznějších odvětvích. Domnívám se, že jsem při tom nahlédl směr, kterým by se tento život měl ubírat, aby mohl být ozdraven. Mám za to, že myšlenky, které vyslovuji, nejsou myšlenkami jednotlivce, nýbrž že vyjadřují nevědomou touhu evropského lidstva. Zvláštní poměry nynějšího života, o kterých jsem mluvil v „Hlavních bodech“ a o kterých budu v těchto statích mluvit opět, mi nedovolily, aby tyto jasně formulované snahy, spolu se snahou po jejich praktické realizaci, našly vědomé pochopení u dostatečně velkého počtu lidí. Mohli bychom to nazvat tragikou přítomnosti, že bezpočet lidí si iluzemi zastírá náhled na to, co je skutečně nutné a co je hodno usilování. Naprosto zastaralé stranické názory šíří přes tuto nutnost doby myšlenkovou mlhu v nepraktických, neproveditelných snahách; to, co vytvářejí, se stává neplodnou utopií a na návrhy, které vyplývají z pravdivé životní praxe, se pohlíží jako na utopie. S touto skutečností, o které budu v následujících statích hovořit, je nutné svést zápas. Chci k této skutečnosti zaujmout plně vědomé stanovisko. Na jejím základě se v přítomné době v našem civilizovaném světě ještě stále provozuje světová politika. Versailles a Spa^{*} jsou epizody této politiky. Osobností, které prohlédají, jak toto všechno vede k dalšímu úpadku civilizace, která ve světové katastrofě (1. světová válka) ukázala

nemožnost svého pokračování, není mnoho. Jsou dnes jak v zemích vítězů, tak i poražených. Ale není jich za prvé dost, a za druhé většina z nich se dívá na to, co je skutečně zapotřebí, jako na utopii.

Považují-li mnozí „Svaz pro trojčlennost sociálního organismu“ za společnost nepraktických lidí, je to podle mého mínění proto, protože se mnozí z nich vzdělili veškeré skutečné životní praxi a své stranické iluze a životní rutinu pokládají za realitu. K žádnému uzdravení civilizace však nedojde, nebudou-li potřeby doby, tak dokonale skryté v houštinách nepraktických iluzorních stranických šablon, přivedeny k plnému vědomí.

Pro toho, kdo velmi dobře ví, že netrpí zpozdilou domýšlivostí, je těžké psát o tom, za co ho mnozí pomluví: „ten se domnívá, že je chytřejší než všichni, kteří díky praxi získali právo mluvit do záležitostí, o kterých se tu jedná“. Autor těchto slov se ale domnívá, že falešné výtky, skrývající se v těchto slovech, nesmí člověku zabránit v tom, aby vyslovil to, co pokládá za nutné. Tato nutnost vyvstane zvláště tehdy, je-li podložena určitým jiným osobním přístupem k životu přítomnosti, který jeho duchovní zrak obracel po více než tři desetiletí na tuto potřebu.

Takové je moje přesvědčení, získané pozorováním života, které se vyhýbá všemu teoretickému a má na zřeteli jenom to praktické: že potřeby doby vyžadují trojčlennost sociálního organismu a že všechny úpadkové jevy mají svůj původ v tom, že místo toho, aby se všeobecné vědomí evropské civilizace obrátilo k této naléhavé výzvě, chce pokračovat ve starých, zajetých kolejích.

Jedna skupina lidí, z níž před válkou vzešly a ještě dnes vzcházejí vůdčí osobnosti, zastává stále názory vedoucí k úpadku a nechce mezi těmito názory a úpadkem vidět souvislost. Chtěli by vystavět nový život ze sil, které vedou ke smrti.

Druhá skupina pokračuje dále v myšlení, zrozeném ze záporně působící kritiky; nechce pochopit, že tímto myšlením může přivést zdánlivé útvary společnosti spolu s jejími starými pozůstatky k pomíjivému, pustošícímu bytí.

Naopak pokračuje dále po staru, bez zárodku něčeho nového.

Mezi těmito oběma skupinami balancují síly, které chtějí trojčlennost sociálního organismu vydobýt ze skutečné potřeby doby, byť pokryté starými nánosy. Její nositelé jsou toho názoru, že obsahuje to, čeho je dnes naléhavě zapotřebí.

V polovině června 1920, Rudolf Steiner

Trojčlennost sociálního organismu jako nutnost doby

Je na čase si uvědomit, že stranické programy, které se dochovaly z minulosti do přítomnosti, musí ztroskotat vzhledem ke skutečnostem, které povstaly ze světové katastrofy. Programy, jejichž nositelé spolupracovali na uspořádání těchto společenských poměrů, by měly být pokládány za překonané. Těmto zastáncům by mělo být jasné, že jejich myšlenky byly nedostatečné k tomu, aby ovládly vývoj skutečností, který se vymkl myšlení a vedl ke zmatku a násilnému výbuchu. Výsledkem takového poznání by měla být snaha po takových myšlenkách, které by lépe odpovídaly skutečnému chodu světa skutečností.

To, co bylo jen nicotnou rutinou, bylo nazýváno praxí. Takzvaní praktikové si zvykli na úzce vymezenou oblast života, kterou rutinně ovládali. Scházela jim schopnost a zájem pozorovat tuto oblast života v širších souvislostech. Byli pyšní na to, že svou úzkou životní oblast prakticky ovládají. Praktikovalo se to, co vyžadovala rutina a takové konání vplývalo do všeobecného uspořádání života bez ohledu na jeho chod. Tak se zmateně motalo jedno přes druhé, až z tohoto klubka skutečností vzešla světová katastrofa. Člověk propadl „praxi“ bez nosné myšlenky. Tak tomu bylo ve vedoucích vrstvách společnosti. Teď, stojíce tváří v tvář současnému zmatku, se od starých navyklých myšlenek nemůžeme oprostit. Zvykli jsme si pokládat to či ono za „skutečnou potřebu“ a ztratili jsme schopnost pochopit, že to, o čem jsme si mysleli, že je „skutečně nutné“, je uvnitř ztrouchnivělé. V novodobém hospodářském řádu se toto odtržení skutečností od lidského myšlení projevilo nejzřetelněji. V této oblasti života se vnitřní ztrouchnivělost projevila proletářským socialistickým hnutím. Uvnitř tohoto hnutí povstal odlišný druh stranických programů. Ty, které vzešly z bezprostředního zastaralého přístupu, buď kriticky požadovaly změnu vehnáním do zmatku, anebo očekávaly spásu od současného „vývoje“.

Tyto programy povstaly teoreticky ze všeobecných požadavků lidstva, aniž by prakticky počítaly s danými skutečnostmi. Proti praxi, jež byla jen rutinou a která zavrhovala myšlení, se staví socialistické myšlení, které je teorií bez praxe. Teď, kdy realita požaduje plodné myšlenky žijící ve světě skutečností, ukazují se tyto teoretické „myšlenky bez praxe“ jako nedostatečné. A jejich nedostatečnost bude vystupovat tím více, čím více bude nutné správným myšlením zasahovat do skutečností zmateného života přítomnosti.

Proti rutině bez myšlenek a proti teoretickým programům praxe musí dnes v určitém směru nastoupit dobrá vůle u lidí, kteří se snaží opravdu prakticky myslet. Lidé vyznávající rutinu, ve skutečnosti však nepraktičtí praktikové, by se měli snažit pochopit, že další bezplánovité a bezmyšlenkovité hospodaření nevede k úniku z katastrofy, nýbrž že do ní bude stále více vhnět. Lidé dnes ještě nechtějí přijmout názor, že bezmyšlenkovitost, která

byla zaměněna s životní praxí, vedla do zmatku. Opovrhují zastánci výše jmenovaného myšlení jako „nepraktickými idealisty“ a nechtějí připustit, že svým přístupem činí to nejnepraktičtější a že sami dokonce vystupují jako „idealisté“ v tom nejhorším smyslu.

Na druhé straně však tam, kde vládne teoretický „požadavek nevycházející z praxe“, chtějí lidé vydobýt důstojné postavení i pro onu třídu lidí, jež má pocit, že dosud takové postavení nemá. Nepozorují však, že takové požadavky chtějí vybojovat bez skutečného názoru na životní nutnost sociálního společenského řádu. Jsou toho mínění, že když si vybojují moc pro teoreticky vytýčené, avšak nepraktické požadavky, budou pak moci jako zázrakem dosáhnout toho, o co usilují.

A tak ten, který to poctivě myslí s lidstvem i s onou třídou, která vznáší své požadavky v důsledku útlaku proletariátu a který je přesvědčen, že výše uvedeným způsobem dojde svého cíle, ten se musí zabývat otázkou: Co by se mělo udělat, jestliže se na jedné straně trvá na programech, které byly vyvráceny světovými událostmi a na druhé straně by měly zvítězit takové požadavky, které nevedou k potřebám samotného života pro možný sociální řád?

Možná se to dnes myslí s proletariátem dobře, ale není tu objektivní poctivost, jestliže nejsou pochopitelné programy, ke kterým se proletariát hlásí. Tyto programy nevedou k jeho vytoužené spáse, ale k zániku evropské kultury, se kterým bude také zpečetěna i zhouba proletariátu. Vůči proletariátu bude zachována poctivost jen tehdy, jestliže mu pomůžeme pochopit, že to, oč nevědomě usiluje, nemůže dosáhnout pomocí programů, které si přisvojil.

Proletariát žije ve velkém omylu. Viděl, jak byly v posledních stoletích lidské zájmy postupně úplně vysáty hospodářskou sférou. Musel se dívat, jak byly právní formy lidského společenského života ustanoveny na základě hospodářských forem moci a jejich potřeb; mohl pozorovat, jak byl veškerý duchovní život, zvláště pak výchova a školství, vybudován na hospodářských základech ve státě, který byl na hospodářství závislý. Proletariát přijal ničivou pověru, že veškerý právní a duchovní život přirozeně a nutně vyplývá z hospodářských forem. Tato pověra dnes převládá i u široké vrstvy neproletářů. To, co v posledních stoletích vyvstalo jako projev doby – závislost duchovního a právního života na životě hospodářském – to se pokládá za přirozenou nutnost. Nevidí se to, co je pravda; že tato závislost vehnala lidstvo do katastrofy a že se člověk oddává pověře, že potřebujeme jen jiný hospodářský řád, a to takový, který by sám ze sebe vytvořil jiný právní a duchovní život. Je zde snaha hospodářský řád jenom pozměnit, místo toho, aby se pochopilo, že je zapotřebí tuto závislost duchovního a právního života na hospodářských formách zrušit.

V současném světovém vývoji již nemůže jít o to, usilovat o jiný způsob závislosti právního a duchovního života na životě hospodářském. Jde však o to, vytvořit takový hospodářský život, v němž jsou odborně spravovány pouze výroba a oběh zboží, v němž však postavení člověka v hospodářském koloběhu nebude nijak působit na jeho právní postavení vůči jiným lidem a kde bude mít možnost rozvinout své vrozené schopnosti prostřednictvím výchovy a školy. V minulosti byl právní a duševní život nadstavbou hospodářského života. V budoucnosti se právní a duševní život mají stát samostatnými články sociálního organismu vedle hospodářské sféry. Opatření, která je zapotřebí uvnitř této sféry provést, mají vyplynout z hospodářských zkušeností a ze vztahu lidí k jednotlivým hospodářským odvětvím. Mají vznikat sdružení z profesních stavů a ze vzájemně prostoupených zájmů výrobců a spotřebitelů, jež směrem vzhůru vyústí v ústřední hospodářskou správu. Ti lidé, kteří jsou součástí hospodářské organizace, vytvářejí s ohledem na správu a zastupování samotnou právní společnost, ve které bude řízeno vše na základě zralého úsudku jednotlivého dospělého člověka. Tady se na základě demokratických zásad utvoří vše, co činí člověka rovným vůči každému jinému člověku. Ve správě právní společnosti je řízeno např. pracovní právo (způsob, míra a čas práce). Tím se toto řízení vyčleňuje z hospodářské sféry. Dělník v hospodářském životě svobodně uzavírá smlouvy s těmi, se kterými musí společně vyrábět. O jeho hospodářské spolupráci v určitém výrobním odvětví musí rozhodovat hospodářská odborná zkušenost; o využití své pracovní síly spolurozhoduje jako dospělý člověk na demokratickém právním základě mimo hospodářskou sféru.

Tak, jako je právní život (správa státu) řízen samostatným, na hospodářském životě nezávislým právním článkem sociálního organismu, tak je i v úplné svobodě řízen duchovní život (výchova a škola) samostatným článkem sociální společenosti. Neboť právě tak, jako nemůže být zdravý hospodářský život sloučen v jedno s právním článkem sociálního organismu, ve kterém se musí dít vše na základě úsudku všech stejně postavených dospělých lidí, právě tak nemůže být správa duchovního života závislá na zákonech, nařízeních apod., které vycházejí z úsudku dospělých lidí. Duchovní život potřebuje samosprávu, kterou tvoří jen lidská a pedagogická hlediska. Jen v takovéto samosprávě mohou být ve prospěch sociálního života opravdově pěstovány individuální schopnosti, existující jako vlohy v lidské společenosti.

Kdo má možnost ve skutečné životní praxi nepředpojatě zkoumat životní podmínky sociálního organismu na současném stupni lidského vývoje, jistě nemůže dojít k žádnému jinému závěru než k tomu, že k ozdravení tohoto organismu je zapotřebí trojčlennosti: samostatného duchovního, právního a stejně tak hospodářského organismu. Jistě to

nebude na újmu jednotě celého organismu, neboť tato jednota je ve skutečnosti dána tím, že každý člověk náleží svými zájmy všem třem dílčím organismům a že ústřední správy i při své nezávislosti mohou harmonicky působit svými opatřeními.

O tom, že ani mezinárodní poměry nejsou žádnou překážkou, i když se zprvu jen jeden stát utváří v trojdílný sociální organismus, chci promluvit v příštím článku.

Mezinárodní životní nutnost a sociální trojčlennost

Proti myšlence trojčlennosti sociálního organismu je často vznášena námitka, že stát, který by tuto trojčlennost provedl, by musel v mezinárodních vztazích působit rušivě vzhledem k ostatním státům. Tato námitka vyvstane, uváží-li se podstata mezinárodních vztahů států v nynější době. Pro pozorovatele je v tomto směru nejnápadnější to, že hospodářské skutečnosti zaujaly v nejnovější době formu, která se již nekryje se státními hranicemi. Historické okolnosti, v nichž tyto hranice států vznikly, mají málo co činit se zájmy hospodářského života národů těchto států. Následkem toho je, že pro státní správy utvářející takové mezinárodní vztahy, by bylo přirozenější, kdyby byla tato ustanovení bezprostředně uskutečňována osobami nebo skupinami hospodářského života. Průmyslový podnik, jenž potřebuje surovinu některého zahraničního státu, by k dovozu této suroviny nepotřeboval nic jiného, než se dohodnout se správou příslušného podniku. A vše, čeho je k této dohodě třeba, by se mělo odehrávat pouze uvnitř hospodářské sféry. Můžeme pozorovat, že v nejnovější době na sebe vzal hospodářský život formy, které k takovému uzavírání smluv uvnitř sebe sama směřují a že se státní zájmy stávají rušivým prvkem tohoto v sobě uzavřeného hospodářského života, který se postupně snaží vytvořit jednotu po celé zemi. Co mají společného historické okolnosti, na základě nichž dosáhla Anglie nadvládu nad Indií, co činit s hospodářskými okolnostmi, na jejichž základě německý továrník odebírá zboží z Indie?

Katastrofa světové války ukázala, že život novodobého lidstva nesnese to, aby světové hospodářství, usilující o jednotu, bylo rušeno zájmy státních útvarů. Spory, do nichž se dostalo Německo se západními státy, mají svůj základ v tomto rušivém vlivu. A totéž zasahuje do sporu se zeměmi východními. Hospodářské zájmy si vyžádaly železnici z rakousko-uherského území směrem na jihovýchod. Tady se uplatnily zájmy Rakouska a balkánských států. Vznikla otázka, zda těmto zájmům neodporuje to, co vyhovuje

hospodářským požadavkům. Kapitál, který má stát ve službách hospodářství, je tím přiveden do souvislosti se zájmy státu. Státy chtějí, aby se jejich kapitalisté postavili do jejich služeb. Kapitalisté chtějí, aby ve státě soustředěná moc sloužila jejich hospodářským zájmům. Tím je hospodářský život vymezen do oblasti státu, ačkoliv se ve své novodobé vývojové fázi snaží o jednotný hospodářský život napříč všem státními hranicím.

Tato mezinárodnost v hospodářském životě poukazuje na to, že v budoucnu musí jednotlivé oblasti světového hospodářství navzájem zaujmout takové vztahy, které nebudou závislé na vztazích, ve kterých se národy budou nacházet díky svým životním zájmům, ležícím mimo hospodářskou oblast.

Státy budou nuceny přenechat navázání hospodářských vztahů osobám nebo skupinám, které jsou samy na hospodářství účastny.

Nemají-li se duševní vztahy stát naprosto závislé na hospodářských zájmech, musí tyto vztahy samy z vlastních předpokladů vyvinout svůj mezinárodní život. Nemůže být popřeno, že hospodářské vztahy mohou být základem i pro duchovní styk. Nesmí se však zapomínat na to, že takový duchovní styk se může stát plodný teprve tehdy, když se mimo něj vytvoří vztahy mezi národy, vyplývající jen z požadavků samotného duchovního života. V jednotlivém národě se duchovní život vymyká svou výjimečností hospodářským základům. Bere na sebe formy, které s formami hospodářského života nemají nic společného, ale musí mít možnost navázat vztahy s odpovídajícími formami jiných národů, které vyplývají jen z jejich vlastního života. Nelze popírat, že v přítomné fázi lidského vývoje odporuje mezinárodní utváření duchovní oblasti života egoistickému tlaku národů, které se uzavírají do své národnosti. Národy usilují o to, aby vybudovaly takové státní útvary, které se shodují s hranicemi jejich národností. A tato snaha přechází v jinou, totiž aby bylo z uzavřeného národního státu také uzavřené hospodářské území.

Naznačený směr světového hospodářství bude v budoucnu pracovat proti tomuto národnímu egoismu. A nemají-li z tohoto protikladu vzniknout nikdy nekončící spory, budou muset být duchovní a kulturní zájmy – v národnostech se vyžívající ze své vlastní podstaty – spravovány nezávisle na hospodářských poměrech a na základě takové nezávislé správy vytvářet mezinárodní vztahy. To nebude možné provést jinak, než že si území, v nichž panuje společný kulturně duchovní život, stanoví hranice, které jsou relativně nezávislé na územních hranicích, vznikajících z předpokladů hospodářského života. Je tu zcela samozřejmá otázka: Jak má duchovní život čerpat z hospodářského života svou existenci, kdyby správní hranice obou území nebyly shodné? Odpověď vysvitne, když se uváží, že duchovní život, jenž se sám spravuje, stojí proti samostatnému hospodářskému životu jako hospodářská korporace. Ta však může díky své hospodářské základně navázat styk

s hospodářskými správami svého území a je lhostejné, ke kterému většímu hospodářskému území tyto správy náleží. Kdo pokládá za prakticky možné jen to, co dosud viděl, ten bude považovat právě řečené za šedou teorii. A bude věřit, že řád výše zmíněných poměrů musí ztroskotat na jejich složitosti. Nuže, budou-li tyto poměry komplikované anebo ne, to bude záviset jedině na těch jednotlivcích, kteří jsou činní v jejich uspořádání. Nikdo, kdo se obává takové domnělé složitosti, by se neměl stavět proti opatřením, které jsou požadovány historickou nutností přítomné doby. (Srovnej s vývody mé knihy „Hlavní body sociální otázky“.) Mezinárodní život lidstva usiluje o to, utvářet duchovní vztahy národů a hospodářské vztahy jednotlivých území nezávisle na sobě. Na tuto nutnost ve vývoji lidstva je brán zřetel v trojčlennosti sociálního organismu. V trojčlennosti sociálního organismu tvoří právní život na demokratickém základě pouto mezi životem hospodářským, jenž na základě svých potřeb navazuje mezinárodní styky, a mezi duchovním životem, které oba utváří ze svých sil.

Člověk se může na základě myšlenkových zvyklostí, které vyplývají z dosavadních státních poměrů, domnívat, byť to sebe více závisí na víře, že změna těchto poměrů je „prakticky neproveditelná“. Dějinný vývoj ničivě přejde přes všechna opatření, která se na základě této zvyklosti myšlení snaží udržet nebo znovu povstat. Neboť pro životní potřeby novodobého lidstva se stává další splývání duchovní, právní a hospodářské oblasti nemožností. Světovou válečnou katastrofou se tato nemožnost stala zřejmou. Světová válečná katastrofa spočívá v tom, že hospodářské a kulturní konflikty se objevily ve formě nepřátelství jednotlivých států a proto muselo dojít ke koncům, které by nenastaly, kdyby se postavil proti sobě jen duchovní život proti životu duchovnímu a hospodářské zájmy proti zájmům hospodářským.

Že je možné přikročit k uskutečnění trojčlennosti v jednotlivém státním útvaru i když stojí zprvu osamocen, aniž by došlo ke konfliktu s mezinárodním životem, lze prokázat takto:

Ani hospodářská oblast, která by se chtěla v rámci státu utvořit jako veliké družstvo, by nemohla udržet hospodářsky prospěšné vztahy k zahraničí, které hospodáří dále kapitalisticky. Organizace, které jsou podobné státním a jsou podřízeny ústředním hospodářským správám, ubírají vedení závodu možnost dodávat do zahraničí výrobky, které vyhovují jeho požadavkům. I kdyby byla správci podniku přiznána dalekosáhlá samostatnost v přijímání objednávek, musel by se přece při obstarávání surovin obracet na družstevní správní instanci. V praxi by to způsobovalo rozpor mezi požadavky zahraničí a nevhodným obchodním postupem vnitřní správy. Na stejné těžkosti by musel narazit jak vývoz, tak i dovoz. Kdo chce dokázat, že úspěšný hospodářský provoz nějakého území, které chce

podle abstraktně socialistických zásad hospodařit s kapitalistickým zahraničím, je nemožný, ten může jen poukázat na tyto věci a každý nepředpojatý člověk mu bude muset dát za pravdu.

Myšlenky trojčlennosti sociálního organismu se však takové námitky nemohou dotknout. Tato idea nestaví proti podobnému organizačnímu plánu státu ty vztahy, které vychází ze samotných hospodářských zájmů. Je v jejich smyslu, jestliže se správy stejně orientovaných hospodářských odvětví slučují v asociace, a když se takové asociace dále přičleňují k jiným, jejichž prostřednictvím se rozšiřují jejich výrobky, jak to odpovídá spotřebitelským požadavkům hospodářské oblasti. Správa podniku pracujícího pro vývoz bude moci ve styku se zahraničím jednat zcela svobodně; bude moci v tuzemsku navázat taková spojení s jinými družstvy, která jsou pro dodávku surovin apod. nejvhodnější. Podobně to platí i pro import. Při takovémto hospodaření bude nutno přihlížet k tomu, aby při styku s cizinou nebyly vyráběny nebo dováženy výrobky, jejichž výrobní nebo kupní cena by snižovala životní úroveň tuzemského pracujícího obyvatelstva. Dělník pracující pro cizinu bude muset za své výrobky dostat tolik, kolik pro své živobytí potřebuje. Výrobky dodávané z ciziny musí být dosažitelné za cenu, za kterou by je mohl získat i tuzemský dělník, jestliže je potřebuje. Působením odlišných hospodářských poměrů v cizině a v tuzemsku se může stát, že za jisté výrobky dodávané z ciziny bude nutno požadovat příliš vysoké ceny. Podíváme-li se však pozorněji, poznáme, že v myšlenkách trojčlennosti sociálního organismu je na takové skutečnosti brán zřetel. O skutečnostech hospodářského života, podobných těm, o kterých jsme zde hovořili, se můžete dočíst v mém spisu „Hlavní body sociální otázky“: „Správa, která se vztahuje jen na koloběh hospodářského života, bude také moci vést k takovým vyrovnáním, která z tohoto koloběhu nutně vyplývají. Např. podnik by svým věřitelům nemohl zúročit jejich pracovní úspory; kdyby to však bylo podle potřeby uznáno z jiných hospodářských podniků po svobodné dohodě se všemi osobami, které jsou na tom účastny, bude možno chybějící částku opatřit.“ Potom bude také možné vyrovnat příliš vysokou cenu zahraničního výrobku příplatky z těch podniků, které je mohou poskytnout, protože jejich zisky jsou proti požadavkům jejich dělníků příliš vysoké.

Kdo usiluje o základní myšlenky hospodářského života, ten nemůže dopodrobna popsat všechny tyto myšlenky, mají-li odpovídat praxi. Neboť těchto jednotlivostí je v hospodářském životě nekonečně mnoho. Musí však tyto myšlenky utvářet tak, aby každý, kdo tyto myšlenky odborně v jednotlivých případech využívá, byl takto prakticky veden. V mých návrzích uvedených v „Hlavních bodech sociální otázky“ je možno nalézt, že toto „vedení“ je tím lepší, čím odborněji se postupuje. Zvláště si můžeme všimnout, že navržené složení hospodářského článku, náležejícího do trojčlennosti sociálního organismu, dovoluje

nerušený hospodářský styk s cizinou, i když toto zahraničí není organizováno ve smyslu trojčlennosti.

Kdo pochopí, že samospráva hospodářské sféry musí být výsledkem hospodářství usilujícího o jednotu po celé zemi, ten nebude tvrdit, že by byl tento kontakt nemožný. Je tomu přece tak, že právě světové hospodářství, které je rozčleněno do jednotlivých státních forem, se snaží tyto státní formy překonat. Hospodářská oblast, která této snaze vyhoví nejdříve, určitě nemůže být v nevýhodě oproti ostatnímu území, kde se všeobecně staví proti hospodářskému vývoji. Nejpravděpodobněji dojde k následujícímu: v trojčlenném sociálním organismu bude výnos zahraničního obchodu především prospívat životu všeho obyvatelstva; v kapitalistickém společenství bude k dobru jen několika málo lidem. Samotná obchodní rozvaha však nebude ovlivněna tím, že se v trojčlenném sociálním organismu výnos rozděluje mezi vrstvy obyvatelstva jinak než v organismu nerozčleněném.

Z toho je zřejmé, že trojčlennost není pro život utopií, ale souhrnem praktických podnětů, jejichž uskutečňování může začít v každém období života. Tím se tato „idea“ liší od abstraktních „požadavků“ různých socialistických stran. Tyto požadavky hledají obětního beránka pro to, co se v sociálním životě stalo nesnesitelné. A když ho najdou, říkají, že musí být odstraněn. Idea trojčlennosti mluví o tom, co se v přítomnosti musí stát, aby nesnesitelný stav zmizel. Na rozdíl od jiných idejí, které kritizují a bourají, avšak nedávají žádné podněty k výstavbě, idea sociální trojčlennosti chce budovat. Zvláště zřejmé se to jeví nepředpojatému člověku, když uváží, kam by přišel stát ve svém hospodářském zahraničním styku, kdyby se měl utvářet ve smyslu jen bourajících podnětů. K těmto bourajícím tendencím uvnitř by se ještě přidružily život podrývající nesrovnalosti v zahraničí. Zajisté nebude nikdo pochybovat o tom, že hospodářské poměry jednotlivého trojčlenného sociálního organismu musí být pro zahraničí vzorem. Kruhy, podílející se na spravedlivém rozdělení zboží, budou o trojčlennost usilovat i ve svých zemích, jestliže uvidí její účelnost u druhých. A tímto rozšířením ideje trojčlennosti bude stále více dosahováno toho, o co novodobý hospodářský život usiluje, a co sám v sobě chová. Že se ještě dnes proti těmto snahám staví v mnohých oblastech mocné státní zájmy nepříznivě, to nemusí od jejího zavedení zdržovat lidi, mající porozumění pro trojčlennost. Z výše řečeného vyplývá, že v hospodářském životě nemohou vzejít mezinárodní potíže.

Marxismus a trojčlennost

Dokud zůstanou jisté sociální požadavky, jež jsou vznášeny, stále nejasné, je nemožné vyprostit se ze sociálních zmatků, ve kterých Evropa vězí. Díky této nejasnosti jsou v přítomné době zcela zkreslovány. Takový požadavek, žijící v širokých vrstvách lidu je vyjádřen v knize Bedřicha Engelse „Vývoj socialismu od utopie k vědě“ slovy: „Namísto vládnutí osobám nastupuje správa věcí a řízení procesu výroby“. Mnoho vůdců proletariátu a s nimi i široké vrstvy proletariátu se hlásí k názoru, ze kterého uvedený výrok vyplývá. V jistém směru je i správný. Vztahy mezi lidmi, na základě kterých se vyvinuly moderní státy, vytvořily správy, kterými nebyly usměrňovány jen věci a postup výroby, nýbrž byli jimi ovládáni také lidé těmito věcmi zaměstnaní ve výrobních odvětvích. Hospodářský život v sobě zahrnuje správu věcí a výrobních odvětví. Přijal v nové podobě tvářnost, která vyžaduje, aby jeho správa dále nevládla nad lidmi. K tomuto poznatku došel Marx a Engels. Věnovali svou pozornost tomu, jak činné jsou v hospodářské sféře kapitál a lidská pracovní síla. Vycítili, že život novodobého lidstva usiluje o změnu způsobu, který tato činnost přijala. Neboť tento způsob se utvářel tak, že se kapitál stal základem moci nad lidskou pracovní silou. Neslouží pouze správě věcí a vedení výrobního procesu, nýbrž směřuje k ovládání člověka. Z toho Marx a Engels usoudili, že je nutné ovládání člověka z hospodářského života vyloučit. Uvažovali správně. Neboť moderní život nedovoluje, aby byli lidé považováni pouze za přívěsek věcí a výrobního procesu a spolu s těmito věcmi spravováni.

Avšak Marx a Engels mínili, že věc je jednoduše vyřízena tím, jestliže bude z hospodářského procesu vyjmuto ovládání člověka a bude ponechána nová očištěná hospodářská správa vyvíjející se ze státu. Neviděli, že v této vládě spočívá řízení vztahů mezi lidmi. Tyto vztahy nemohou zůstat neřízené a také se samy ze sebe neřídily, jestliže byly po staru ovládány požadavky hospodářského života. Nepostřehli také, že v kapitálu spočívá pramen, z něhož vytékají síly ke správě věcí a vedení výrobních odvětví. Oklikou přes kapitál řídí lidský duch hospodářský život. Tím, že existuje správa věcí a řízení výrobních odvětví, není ještě pěstován lidský duch, který vzchází ze stále nově tvořivého života a který stále též musí hospodářskému životu dodávat nové síly, nemá-li zprvu ustrnout a nakonec zaniknout.

Je správné, že Marx a Engels viděli, že správa hospodářské sféry nesmí obsahovat nic z toho, co by znamenalo vládu nad člověkem a že kapitál, který tomuto hospodářskému koloběhu slouží, nesmí připustit moc nad lidským duchem, který mu ukazuje cestu. Avšak osudnou se jim stala víra, že obojí – správou ovládané vzájemné vztahy lidí a řízení

hospodářského života lidským duchem, se budou udržovat samy sebou, když nebudou ovládány hospodářskou správou.

Očista hospodářského života, tj. jeho omezení na správu věcí a řízení výrobního procesu, je možná jen tehdy, když je tu kromě hospodářského života ještě něco, co nastoupí na místo starého řízení jako to, co by lidského ducha učinilo opravdovým správcem hospodářského koloběhu. Tomuto požadavku vyhovuje idea trojčlennosti sociálního organismu. Samospráva duchovního života bude hospodářskému životu přivádět lidské duchovní síly, které jej budou moci pokrokově stále znovu oplodňovat, jestliže bude na pravém místě věci pouze spravovat a řídit výrobní odvětví. Když bude právní článek od duchovní a hospodářské oblasti sociálního organismu oddělen, bude řídit vztahy lidí tak, jak je může demokraticky upravovat svéprávný člověk vůči svéprávnému člověku, aniž by byla použita moc jednoho člověka nad druhým díky větší individuální síle anebo hospodářské základně.

Marxovy a Engelsovy názory vztahující se k požadavkům nového uspořádání hospodářského života byly správné, avšak jednostranné. Nepostřehli, že hospodářský život může být osvobozen jen tím, když bude vedle něj pěstován svobodný právní a svobodný duchovní život. Jakou tvářnost budoucí hospodářský život zaujme, může postřehnout jedině ten, kdo si uvědomí, že hospodářsky-kapitalistická orientace musí přejít do bezprostředně duchovní, a uspořádání lidských vztahů, vycházejících z hospodářské moci, do bezprostřední moci člověka. Požadavek hospodářského života, ve kterém jsou věci jen spravovány a řízeny výrobní děje, nemůže být splněn, jestliže je vyzvedáván sám o sobě. Kdo tak přesto činí, ten chce vytvořit hospodářský život, který se zbavuje toho, co až doposud v sobě nesl jako životní nutnost a co si má přece uchovat.

Na základě jiných životních stanovisek, avšak z důkladných zkušeností, vyslovil Goethe dvě věty, které platí i pro mnohé sociální požadavky dnešní doby. První zní: „Nedostatečná pravda působí po určitou dobu, avšak místo úplného vyjasnění náhle vystoupí oslňující nepravda; to světu stačí a potom jsou staletí ošálena“. Druhá věta zní: „Všeobecné pojmy a velká domýšlivost jsou vždy na cestě napáchat hrozná neštěstí“. Skutečně, marxismus, nepoučený našimi nynějšími poměry, je vpravdě „nedostatečnou pravdou“, která, ačkoli nevyhovuje, působí v proletářském světovém názoru. Po katastrofě světové války se však stal vzhledem k pravdivým požadavkům doby „oslepující nepravdou“, které musí být zabráněno, „aby nezaslepila staletí“. Zabránit tomu se snaží ten, kdo pozná, do jakého neštěstí upadá proletariát se svojí „nedostatečnou pravdou“. Z této „nedostatečné pravdy“ skutečně povstaly „všeobecné pojmy“, jejichž hlasatelé s nemalou domýšlivostí odmítají jako utopii to, co na místo jejich utopie potřebuje opravdový život.

Svobodná škola a trojčlennost

Veřejné pěstování duchovního života ve výchově a škole se stalo v novější době čím dál tím více záležitostí státu. Myšlenka, že školství je záležitostí, o kterou se musí starat stát, je v přítomné době tak hluboce zakořeněna v myslích lidí, že každý, kdo by se o tom odvážil zapochybovat, by byl pokládán za „ideologa“, jemuž je svět cizí. A přece právě v této oblasti života spočívá něco, co je zapotřebí prozkoumat s největší vážností. Neboť právě ti, kteří uvedeným způsobem uvažují o „odcizenosti se světu“, nemají ani zdání, jakou světu cizí věc obhajují. Naše školství nese obzvláště charakteristické znaky, které jsou obrazem sestupného vývoje v kulturním životě nynějšího lidstva. Novodobé státy se svým kulturním postojem nepřizpůsobily požadavkům života. Zastávají např. postoj, který hospodářským požadavkům současného lidstva nepostačuje. Takovou zaostalost vtiskly i školství, když je vytrhly z náboženských společenství a učinily je na sobě závislé. Školství všech stupňů vychovává lidi tak, jak to stát potřebuje. Ve školských zařízeních se odráží potřeby státu. Sice se mnoho mluví o všeobecné výchově člověka atp., o tom, o co je třeba usilovat, avšak současný člověk se cítí nevědomky tak silně článkem státního řádu, že ani nepozoruje, že mluví o všeobecné výchově člověka a míní tím vlastně výchovu potřebného sluhy státu.

V tomto vztahu neslibuje dnešní smýšlení socialisticky myslícího člověka nic dobrého. Je tu snaha přeměnit stát ve velkou hospodářskou organizaci. V ní má pokračovat státní škola. To by zvětšilo všechny chyby nynější doby největší měrou. Dosud se v této škole nacházelo ještě mnohé z toho, co pocházelo z doby, kdy stát ještě tolik neovládal tuto vyučovací podstatu. Samozřejmě, že si nemůžeme přát návrat vlády ducha, který pochází z oněch starých dob. Měla by tu však existovat snaha vnášet do školy nového ducha pokročilého lidstva. Tento duch v ní nebude, když bude stát přeměněn v hospodářskou organizaci a škola přetvořena tak, že z ní vyjdou lidé, kteří budou v této hospodářské organizaci nejpotřebitelnějšími pracovními stroji. Mnoho se dnes mluví o „jednotné škole“. Nesejde na tom, že si dnes člověk pod názvem „jednotná škola“ představuje něco velmi krásného. Neboť tvoří-li škola organický článek nějaké hospodářské organizace, není to nic krásného.

V přítomnosti musí záležet na tom, aby byla škola úplně zakotvena ve svobodném duchovním životě. Co se má vyučovat a co se má výchovou dosáhnout, musí pramenit jen z poznatků o člověku vyrůstajících z jeho individuálních vloh. Pravdivá antropologie má být základem výchovy a vyučování. Nemá být kladena otázka: Co potřebuje člověk vědět a umět pro existující sociální stát? Nýbrž: Jaké vlohky má člověk a co v něm může být vyvinuto?

Potom bude možné poskytnout sociálnímu řádu stále nové síly z dospívající generace. Pak bude v tomto řádu stále žít to, co z něho učiní celiství lidé, kteří do něho vstupují; nebude však z dospívající generace vytvořeno to, co z ní chce vytvořit stávající sociální uspořádání.

Zdravý vztah mezi školou a sociální organizací panuje jen tehdy, jsou-li této organizaci stále poskytovány nové individuální lidské vlohy získané výchovou, která nebrzdí vývoj. To se může uskutečnit tehdy, jestliže budou škola a výchova uvnitř sociálního organismu budovány na základě své vlastní samosprávy. Státní a hospodářský život má přijímat lidi, kteří jsou vychováni samostatným duchovním životem; nemá však mít možnost předepisovat postup jejich výchovy podle svých požadavků. Co má člověk v určitém věku vědět a znát, to musí vyplynout z lidské přirozenosti samé. Stát a hospodářství se budou muset utvářet tak, aby odpovídaly požadavkům lidské přirozenosti. Ani stát nebo hospodářský život nemají právo říci: takového člověka potřebujeme mít pro určitý úřad; vybírejte nám tedy lidi, které potřebujeme, a starejte se o to, aby věděli a znali to, co potřebujeme my. Naproti tomu duchovní článek sociálního organismu má přivést na základě své samosprávy přiměřeně vzdělané lidi k jistému stupni výchovy a stát, jakož i hospodářství se mají zařídit podle výsledku práce duchovního článku.

Jelikož život státu a hospodářství není odloučen od lidské přirozenosti, nýbrž je jejím výsledkem, není se třeba nikdy obávat, že by opravdu svobodný a sám na sebe odkázaný duchovní život vychovával lidi neznalé života. Naproti tomu životu odcizení lidé povstávají právě tehdy, když existující státní a hospodářská zařízení sama řídí výchovu a školství. Neboť ve státě a v hospodářství mají být zaujata hlediska na základě toho, co tu je a čeho bylo dosaženo. K rozvoji vyvíjejícího se člověka potřebujeme naprosto jiné usměrňování myšlení a cítění. Jako vyučující a vychovávající jednáme správně tehdy, když se stavíme vůči vychovávanému a vyučovanému svobodným individuálním způsobem. Směr našeho působení musí být závislý jedině na poznatcích o lidské přirozenosti, o podstatě sociálního řádu apod., nikoli na předpisech nebo zákonech, které jsou dány zvenčí. Chceme-li vážně převést dosavadní společenský řád v jiný podle sociálních poznatků, nesmíme se bát postavit duchovní život – s výchovou a školstvím – do jeho vlastní správy. Neboť z takového samostatného článku sociálního organismu vzejdou lidé, kteří budou s pílí a chutí v sociálním organismu působit; naproti tomu ze škol, jež jsou řízeny státem a hospodářským životem, mohou vycházet jen lidé, jimž tato píle a chuť schází, protože účinky státní vlády pociťují jako něco umrtvujícího. Tyto účinky na ně neměly působit dříve, než se stali plně uvědomělými spoluobčany a spolupracovníky tohoto státu a hospodářství. Dospívající člověk má vyrůstat díky síle vychovatele a učitele, nezávislého na státu a hospodářství, který

může individuální schopnosti žáka svobodně rozvíjet, poněvadž jeho vlastní schopnosti mohly svobodně působit.

V mé knize „Hlavní body sociální otázky jako životní nutnost pro přítomnost i budoucnost“ jsem se pokusil poukázat na to, že v životním názoru vedoucích stranických socialistů žije dále v podstatě jen do jistého extrému přivedené měšťácké smýšlení posledních tří až čtyř století. Je to iluze těchto socialistů, představují-li si, že jejich ideje znamenají úplný zlom v tomto myšlenkovém světě. Ničím takovým však nejsou; jsou to jen zvláště zabarvené ideje měšťáckého pojetí života na základě citění a pociťování proletariátu. To se zvláště silně projevuje ve stanovisku, které tito socialističtí vůdcové zaujímají k duchovnímu životu a jeho začlenění do sociálního organismu. Tím, že hospodářský život nabyl v měšťácké společenské organizaci posledních století neobyčejné důležitosti, upadl duchovní život do silné závislosti na hospodářském životě. Vědomí o duchovním životě, který má základ v sobě samém a jehož se účastní též lidská duše, se ztratilo. Náзор na přírodu a industrializace při této ztrátě spolupůsobily. S tím souvisí i způsob, jakým je v novější době včleněna škola do společenského organismu. Hlavním požadavkem se stalo učinit člověka potřebným pro vnější život ve státě a v hospodářství. Že by měl být v první řadě jako duševní bytost vyplněn vědomím své souvislosti s duchovním řádem věcí a že má tímto svým vědomím dávat státu a hospodářství, v nichž žije, smysl, na to se myslelo stále méně. Hlavy se řídily stále méně duchovním světovým řádem a stále více hospodářskými poměry výroby. U měšťáků takový přístup způsobil citové usměrnění duševního života. Vůdcové proletariátu z něj učinili teoretické pojetí, životní dogma. Toto životní dogma by se projevilo destruktivně, kdyby se mělo v budoucnosti stát základem pro budování školství. Jelikož se přece ve skutečnosti ani z toho nejlepšího hospodářského útvaru sociálního organismu nemůže vyvinout žádné pěstování pravého duchovního života a zvláště pak žádná plodná školská zařízení, muselo by zprvu toto opatření vycházet z pokračování starého myšlenkového světa. Strany, které by chtěly být nositeli nového utváření života, by musely přenechat pěstování duchovních hodnot ve školách nositelům starých světových názorů. Poněvadž však za takových poměrů nemůže vzejít vnitřní vztah dorůstající generace k dále pěstovaným starým názorům, musel by duševní život čím dál tím více zahnívat. Duše této generace by zpustly působením nepravdivého životního názoru, který jim nemůže být zdrojem vnitřní síly. Lidé by byli bytostmi bez duše ve společenském řádu, vzešlém z industrializace.

Aby se to nestalo, snaží se podnět trojčlennosti sociálního organismu o úplné odloučení školství od státního a hospodářského života. Sociální začlenění osob zúčastněných na školství nemá záviset na žádných jiných lidech, než na zaměstnaných ve školství. Správa

vzdělávacích ústavů a řízení vyučovacího procesu a jeho smyslu má být zastávána pouze osobami, které současně vyučují, anebo jsou jinak smysluplně účastny na duchovním životě. Každá taková osoba by svůj čas měla dělit mezi vyučování nebo jinou duchovní tvorbu a správu školství. Kdo se dovede bez předsudku vpravit do duchovního života, pochopí, že živá síla, které je zapotřebí k organizaci a správě výchovy a vzdělávání, může vyrůst jen v duši, která je činně účastna na vyučování nebo jiné duchovní tvorbě.

Dnes to jistě potvrdí jen ten, kdo bez předsudků pochopí, že se k obnově našeho zhrouceného společenského pořádku musí otevřít nové zřídlo duchovního života. V mém článku „Marxismus a trojčlennost“ jsem poukázal na Engelsovy správné, avšak jednostranné myšlenky: „Namísto vlády nad osobami nastoupí správa věcí a vedení výrobních procesů“. Jako je správné toto, tak je pravdivé i to druhé, že ve společenském řádu minulosti byl život lidí možný jen proto, protože s vedením hospodářských výrobních procesů byli ovládáni také lidé. Přestane-li toto ovládání, musí lidé začít přijímat životní podněty z duchovního života, který je vybudován ze svých vlastních sil, kdežto dříve byly tyto podněty činné ve vládnoucích podnětech.

K tomu všemu přichází v úvahu ještě něco jiného. Duchovní život prospívá jen tehdy, může-li se rozvíjet jako jednota. Z tohoto vývoje duchovních sil, z něhož pochází světový názor, který člověka může uspokojit, musí také vzejít produktivní síla, která člověka činí správným spolupracovníkem v hospodářském životě. Praktičtí lidé v zevním životě přece jen budou vycházet z takového školení, které může na základě takového názoru na svět také probudit zdravé vyšší podněty. Společenský řád, který věci pouze spravuje a řídí jen výrobní procesy, by se musel postupně ubírat zcela nesprávnou cestou, kdyby do něj nebyli přiváděni lidé se zdravě vyvinutými dušemi.

Znovuvybudování našeho společenského života musí proto získat sílu k zavedení samostatného školství. Když lidé už nemají „vládnout“ nad lidmi postaru, pak musí být vytvořena možnost, aby svobodný duch byl v každé lidské duši natolik silný, nakolik se lidská individualita právě může stát vůdcem vlastního života. Tento duch se ale nedá potlačit. Nařízení, které by chtělo řídit školství pouze z hlediska hospodářského, by bylo pokusem o takové utlačování. Vedlo by to k tomu, že by se svobodný duch ze svého přirozeného základu proti tomu stále bouřil. Nepřetržité otřesy společenské výstavby by se projevíly jako nutný následek takového řádu, který by z hlediska výrobních procesů chtěl zároveň organizovat školství.

Kdo tyto věci vidí, pro toho bude založení lidského společenství, energicky usilujícího o svobodu a samosprávu ve výchově a školství, jedním z nejdůležitějších požadavků doby. Všechny ostatní nutné požadavky doby nebudou moci být uspokojeny, jestliže v této oblasti

nebude poznáno to pravé. A je vlastně pouze potřeba nepředpojatě nahlédnout na náš přítomný duševní život a jeho rozháranost, s jeho nepatrným pochopením pro lidskou duši, aby bylo poznáno to pravé.

Čeho je zapotřebí

Smysl pro skutečnost, který žije v ideji trojčlenného sociálního organismu, nevystihne ten, kdo jej srovnává s myšlenkami, které jsme si osvojili z praxe, z tradic daných nám výchovou a životními návyky. Tyto tradice vedly k navyklému myšlení a cítění, které již život překonal, a to je právě příčinou našich zmatků ve společnosti i ve státě. Ten, kdo říká: „Trojčlennost nebere ohled na to, z jakých podnětů dosud společenské uspořádání vyrůstalo“, ten žije v iluzi, že přemožení těchto podnětů je hříchem proti všem společenským zvyklostem. Myšlenka trojčlennosti je však založena na poznatku, že víra v další trvání těchto podnětů je nejsilnější brzdou zdravého pokroku lidstva na současném stupni vývoje.

To, že staré podněty nemohou dále fungovat, by se mělo poznat ze skutečnosti, že pozbyly svoji průbojnou sílu potřebnou pro produktivní práci lidí. Hospodářské podněty, které v minulosti vedly k výnosu kapitálu a k výdělku, mohly tak dlouho působit jen proto, že v těchto starých životních hodnotách zbylo ještě dostatek toho, k čemu člověk mohl mít náklonnost a lásku. Tyto životní hodnoty se v uplynulém období zřetelně ukázaly jako vyčerpané. A stále více přibývalo lidí, kteří jako kapitalisté již nevěděli, nač mají hromadit kapitál a těch, kteří brali mzdu a nevěděli, za jakým účelem pracují.

Výsledkem vyčerpání těchto podnětů ve státním zařízení bylo to, že v novější době mnozí lidé zcela samozřejmě pokládali stát za samoučelný a zapomněli na to, že stát je tu z vůle lidu. Na stát můžeme pohlížet jako na samoučelný jen tehdy, jestliže se vnitřní individuální realizace lidské bytosti vytratila tak dalece, že není žádána ani ona, ani z ní plynoucí státní zařízení. Pak se totiž musí všemi možnými státními zařízeními hledat jejich vlastní podstata, která ale odporuje jejich vlastnímu poslání. Člověk se bude snažit vkládat do státních zařízení „více“ než je třeba pro existenci v něm žijících lidí. Každé takovéto „více“ pro stát je však vysvědčením, znamenajícím zchudnutí těch lidí, kteří stát udržují.

V duchovním životě se neplodnost starých podnětů projevuje nedůvěrou, která se staví proti duchu. Lidé mají zájem o to, co vyrůstá z neduchovních životních poměrů; na to si tvoří

názory a myšlenky. Co pochází z duchovního usilování, to se nejčastěji pokládá za osobní záležitost tvůrčího člověka. Přijetí tohoto usilování ve veřejném životě se spíše brání, než podporuje. U současných lidí je nejrozšířenější ta zvláštnost, že jim chybí otevřenost pro individuální duchovní výkony jejich bližních.

Přítomná doba by si měla uvědomit svou opotřebovanost hospodářských, právních a duchovních podnětů. Na základě toho se musí rozhořet energické sociální chtění. Dokud člověk nepozná, že v naší hospodářské, státní a duchovní bídě nepůsobí jen zevní životní souvislosti, dotud ještě není dán základ pro potřebnou obnovu v duševním rozpoložení současného člověka. Došlo k rozštěpení v duševním rozpoložení lidí. V instinktivních, neuvědomovaných hnutích lidské přirozenosti probleskuje něco nového. Ve vědomém myšlení nechtějí staré ideje instinktivní hnutí následovat. Není-li však to nejlepší instinktivní hnutí osvíceno jemu odpovídajícími myšlenkami, pak se stanou barbarskými, živočišnými. Lidstvo přítomnosti se řítí se svými živočišnými instinkty do nebezpečného postavení. Záchranu pro budoucí svět je možno nalézt v úsilí po nových myšlenkách.

Volání po socializaci, které na to nebere zřetel, nemůže vést k ničemu ozdravnému. Strach z toho, vidět člověka jako duševní a duchovní bytost musí být překonán. Jednostranná proměna hospodářského života, jednostranné znovuvytváření státní struktury bez pěstování sociálně zdravého a plodného duševního rozpoložení, jsou schopny ukolébat lidstvo iluzemi, místo aby je pronikly smyslem pro skutečnost. A protože jen málo lidí je schopno vidět životní otázky přítomnosti a nejbližší budoucnosti v souvislosti s vnějším uspořádáním a vnitřním obrozením, proto tak pomalu kráčíme kupředu na cestě sociální obnovy. Namítají-li mnozí: „Vnitřní obrození si vyžádá dlouhý čas, nesmíme se unáhlit“, pak se právě v takových řečech ukrývá bázeň před tímto obrozením. Neboť správný postoj může být jen následující: všechno, co by mohlo přispět k obrození, je nutno mít bedlivě na zřeteli a sledovat, jak rychle se životní pokrok ubírá kupředu.

Události posledních let naplnily duševní rozpoložení našich vrstevníků určitou únavou. V zájmu příštích pokolení a v zájmu budoucí kultury musí být tato únava potírána. Z takového cítění vystoupila na veřejnost myšlenka trojčlennosti. Je možné, že snad není úplně dokonalá; její zastánci jí však porozumí, i když proti ní bude bojováno z pozice jiných nových myšlenek. To, že se často zdá „nesrozumitelná“, protože odporuje starým zvyklostem, však nemůže být důvodem k námitkám protivníků, které můžeme v naší době často jasně slyšet.

Schopnost k práci, vůle k práci a trojčlennost sociálního organismu

Socialisticky myslící osobnosti spatřují v dosavadní formě zisku v hospodářském životě popud k činnosti, jehož odstraněním bude podle nich dosaženo zdravějších sociálních poměrů, než jsou nyní. Pro tyto osobnosti se stane naléhavá tato otázka: Co přiměje lidi, aby dali v nutné a zvýšené míře své schopnosti do služeb hospodářské výroby, až nebude moci působit egoismus, který nalézá své uspokojení v zisku? Ti, kteří pomýšlejí na socializaci, této otázce nevěnují dostatečnou pozornost. Požadavek, že v budoucnu nesmí již člověk pracovat jen pro sebe, nýbrž pro „společenství“, zůstane bezpředmětný, dokud nebudou získány opravdové poznatky o tom, jakým způsobem je možné přimět lidi k tomu, aby pracovali pro „společenství“ tak ochotně, jako pro sebe. Člověk by se samozřejmě mohl oddat mínění, že ústřední správa postaví každého na jeho pracoviště a bude pak také moci díky této organizaci práce z ústřední správy spravedlivě rozdělit pracovní výrobky. Takovéto mínění se však zakládá na omylu. Bere sice v úvahu, že lidé mají spotřební požadavky, které musí být uspokojeny, nepočítá však s tím, že pouhé vědomí, že zde tyto spotřební požadavky jsou, nevyvolává v lidech oddanost k výrobě, jestliže nemají pracovat pro sebe, nýbrž pro společenství. Z tohoto pouhého vědomí nepocítí žádné uspokojení, mají-li vyrábět pro společenství. Proto v nich nevzejde žádný pracovní popud.

Člověk by měl pochopit, že musí vytvořit nový pracovní popud v tom okamžiku, kdy myslí na odstranění starého, zakládajícího se na egoistickém zisku. Hospodářská správa, která to sama o sobě neumí, vůbec nemůže sama působit na lidskou pracovní vůli. A právě tím, že to nemůže, naplňuje sociální požadavek, k němuž velká část lidstva na dosavadním stupni svého vývoje dospěla. Tato část lidstva již nechce pracovat na základě hospodářské nutnosti. Ráda by pracovala z popudů, které více odpovídají důstojnosti člověka. Tento požadavek je u mnohých lidí, na něž se musí při jejich vývoji myslet, bezesporu více nebo méně nevědomý, instinktivní; ale v sociálním životě takové nevědomé pudové podněty znamenají něco mnohem důležitějšího, než vědomě vyvolávané ideje. Vědomé ideje děkují za svůj vznik často jen skutečnosti, že lidé nemají duchovní sílu, aby opravdu pochopili to, co se v nich odehrává. Takové povrchní myšlenky nejsou pro člověka podstatné, protože ho jen klamou. Proto je třeba obrátit pozornost k těm opravdovým lidským požadavkům, jako jsou výše uvedené. Naproti tomu nelze ani popírat, že v takových rozbouraných dobách, jako je přítomná doba, řadí nízké lidské pudy. Ale požadavek důstojného lidského života,

který byl ve výše uvedeném smyslu oprávněně vznesen, nezahyne, obžaluje-li vláda nízkých pudů sebe sama.

Má-li vzniknout takové uspořádání hospodářského života, které nemůže mít žádný vliv na pracovní vůli člověka, pak musí přijít takové působení z nějaké jiné oblasti. Myšlenka trojčlennosti sociálního organismu vyhovuje té skutečnosti, že se má hospodářský život na nynějším stupni vývoje civilizovaného lidstva odehrávat jen v hospodářství. Správa takového hospodářského života bude moci pomocí svých orgánů zjistit spotřební požadavky, nejlepší způsob, jakým by měly být výrobky dopraveny spotřebitelům, či v jakém množství má být ten nebo onen výrobek vyráběn. Nebude však mít žádný prostředek k tomu, aby v člověku vzbudila vůli k výrobě; také nebude schopna organizovat výchovu a vzdělávání k rozvoji individuálních schopností člověka, které musí být pramenem pro hospodářství. Ve starém, až do naší doby sahajícím hospodářském systému, lidé tyto schopnosti rozvíjeli, protože měli naději na osobní zisk. Byl by to neblahý omyl, kdybychom mínili, že by pouhý příkaz hospodářské správy, která si hledí jen hospodaření, mohl probouzet touhu rozvíjet individuální lidské schopnosti a že by takový příkaz měl dostatek síly k tomu, aby v člověku probudil vůli k práci. Myšlenka trojčlennosti sociálního organismu usiluje právě o to, aby člověk takovému omylu nepropadal. Ve svobodném, nezávisle stojícím duchovním životě chce vytvořit oblast, ve které se člověk učí chápat to, čím je lidská společnost, pro kterou má pracovat. Chce vytvořit oblast, ve které se učí chápat význam jednotlivé práce pro fungování společenského řádu tak, že se učí tuto jednotlivou práci milovat pro její hodnotu pro celek. Ve svobodném duchovním životě chce vytvořit základy, které mohou být náhradou za osobní ziskuchtivost. Jen ve svobodném duchovním životě se může zrodit taková láska k lidskému společenskému řádu, jakou asi pociťuje umělec ke svému dílu. Nechceme-li však myslet na to, abychom ve svobodném duchovním životě takovou lásku pěstovali, pak se vzdejme všeho úsilí budovat nové sociální uspořádání. Kdo pochybuje o tom, že by se lidé dali vychovat k takové lásce, ten musí také pochybovat o možnosti vyloučit osobní zisk z hospodářského života. Kdo nevěří, že svobodný duchovní život může takovou lásku v člověku vyvolat, ten právě neví, že závislost duchovního života na státu a hospodářství vyvolává chamtivost po osobním zisku a že tato chtivost není základem lidské přirozenosti. Na tomto omylu se zakládá častý výrok, že k uskutečnění trojčlennosti je třeba jiných lidí, než jsou lidé přítomnosti. Nikoliv, lidé budou trojčlenným organismem vychováni tak, že se stanou jinými, než jakými se až dosud stávali působením státně hospodářského řádu.

A tak jako svobodný duchovní život bude vytvářet podněty k rozvoji individuálních schopností, stejně tak bude demokraticky orientovaný právní státní život dávat potřebné

podněty pracovní vůli. V opravdových vztazích, které vzniknou mezi lidmi spojenými v sociálním organismu, kdy každý dospělý vůči každému dospělému bude řídit svá práva, v těchto vztazích může spočívat probuzení vůle pracovat pro společnost. Mělo by se uvážít, že takovými vztahy pravé cítění pro společenství teprve povstává a že z tohoto cítění může vyrůst i vůle k práci. Neboť ve skutečnosti bude v takovém právním státě dosaženo toho, že každý člověk bude stát živě a v plném vědomí ve společném pracovním procesu. Bude vědět, pro co pracuje a bude chtít pracovat v pracovním společenství, do kterého se začlení vlastní vůlí. Kdo uzná myšlenku trojčlenného organismu, ten chápe, že velkodružstvo se státní strukturou, o kterou usiluje marxistický socialismus, nemůže vytvářet žádné podněty pro pracovní schopnost a vůli k práci. Člověk chce, aby pro vnější uspořádání života nebylo zapomenuto na skutečnou bytost člověka. Neboť životní praxe nemůže počítat pouze s vnějším uspořádáním, musí vzít v úvahu také to, čím člověk je a čím se může stát.

Socialistická duševní slepota

Zdá se, že mnozí lidé se nemohou vpravit do trojčlennosti sociálního organismu proto, že se obávají, že tato myšlenka chce v organizaci společenského života rozdělit to, co ve skutečnosti musí působit v nerozdílné jednotě. Nuže, je správné, že člověk činný v hospodářském životě přichází se svým hospodařením do právních poměrů ke svým bližním a že je jeho duchovní život závislý na těchto právních poměrech a je také podmíněn jeho hospodářským postavením. V člověku jsou tyto tři životní činnosti sjednoceny; tím že žije, je zapředen do všech tří.

Je to však také důvodem k tomu, aby byly tyto tři životní činnosti spravovány z jednoho centra? A je to podmínkou pro to, aby byly všechny tři spravovány podle týchž principů?

V člověku a v jeho činnosti přece splývá dohromady mnohé to, co pochází z nejrůznějších pramenů. Je závislý na vlastnostech, které zdědil od svých předků. Myslí a jedná však také tak, jak jej vychovali jiní lidé, kteří s ním nejsou spřízněni. Jak podivné by bylo to, kdyby chtěl někdo tvrdit, že člověk bude jako jednota rozdělen, protože na něj z různých stran působí dědičnost a výchova? Nemá spíše být řečeno, že by člověk zůstal nedokonalým, kdyby dědičnost a výchova z jednoho zdroje pracovaly na utváření jeho života?

Co musí z různých stran do člověka proudit, aby právě tato různorodost odpovídala potřebám jeho bytosti, tomu rozumíme, poněvadž nerozumět tomu by bylo absurdní. Lidé ale nechtějí pochopit, že vývoj duchovních schopností, řád právních poměrů a utváření hospodářského života mohou správně přijmout člověka do svého okruhu jen tehdy, když budou ve společném řádu, v němž žije, řízeny z rozličných center a z různých hledisek. Hospodářský život, který sám ze sebe upravuje práva hospodařících lidí a podle v něm vládnoucích zájmů je nechá vychovávat a vzdělávat, činí člověka kolečkem v hospodářském mechanismu. To způsobuje zakrňování jeho ducha, který se může svobodně rozvíjet jen tehdy, jestliže se rozvíjí přiměřeně svým vlastním podnětům. To způsobuje zakrňování také citových vztahů k jeho spolubližným, kteří nechtějí být ovlivněni jeho postavením, které v hospodářství zaujímá. To vše daleko více nutí k uspořádání ve smyslu rovnosti všech lidí, s ohledem na to, co je čistě lidské. Právní nebo státní život, který spravuje vývoj individuálních lidských schopností, doléhá na tento vývoj jako těžké břemeno, neboť díky daným zájmům se bude přirozeně vyvíjet také tendence rozvíjet tyto schopnosti dle svých potřeb, nikoli podle jejich vlastní přirozenosti, i když z počátku tu byla nejlepší vůle přihlížet k odlišnostem lidí. A takový právní život vtiskuje hospodářským odvětvím, které provozuje, takový ráz, který nepochází z hospodářských potřeb samotných. Člověk je v takovém právním životě duchovně omezován a hospodářským poručníkováním brzděn v rozvoji zájmů přiměřených jeho podstatě. Duchovní život, jenž by chtěl sám ze sebe stanovit právní poměry, musel by z různorodosti lidských schopností dojít také k různosti práv; musel by zapřít svou pravou přirozenost, kdyby se oddáváním hospodářským zájmům nechal jimi ovlivňovat ve své činnosti. Člověk by v takto utvářené duchovní kultuře nemohl přijít k pravému vědomí toho, čím pro něj v jeho životě může být duch; viděl by, jak je duch nespravedlností ponižován a podváděn hospodářskými cíli.

Lidstvo civilizovaného světa se ve svém nynějším postavení ocitlo proto, že tyto tři životní oblasti v posledních stoletích v mnohém srostly v jednotný stát. A nespokojenost přítomné doby spočívá v tom, že nesmírné množství lidí, aniž si uvědomuje vlastní smysl svého snažení, chce, aby tyto tři životní oblasti v sociálním organismu byly vytvořeny jako samostatné články. A to tak, aby se duchovní život svobodně utvářel na základě svých zvláštních podnětů, aby byl právní život demokraticky vybudován na přímé či nepřímé dohodě navzájem si rovných lidí, a aby se hospodářský život rozvíjel jen ve výrobě, v oběhu a spotřebě zboží.

K názoru o nutnosti trojčlennosti sociálního organismu je možné dojít na základě různých hledisek. Jedno z těchto stanovisek je poznání lidské přirozenosti v přítomné době. Z hlediska určité sociální teorie a stranického mínění může být pokládáno za hodně

nevědecké a nepraktické, když se řekne, že v lidském soužití musí být brán zřetel na psychologii, jestliže tato psychologie rozpozná to, co odpovídá lidské přirozenosti. Bylo by však velmi nešťastné, kdyby byli umlčeni všichni lidé, kteří by chtěli pro tuto „sociální“ psychologii uhájit právo spolurozhodovat při budování sociálního života. Tak jako jsou lidé, kteří neumějí rozeznávat barvy, kteří vidí svět šedě, tak existují i psychologicky slepí sociální reformátoři a sociální revolucionáři, kteří chtějí vytvořit sociální organismus jako hospodářské družstvo, v němž by lidé žili jako mechanické bytosti. A tito psychologicky slepí agitátoři sami o své slepotě nevědí. Vždyť vědí jen to, že vedle hospodářského života existuje život právní a duchovní; jsou toho mínění, že když upraví hospodářský život podle svého vlastního uvážení, že pak přijde vše ostatní „samo sebou“. Ono to nepřijde; bude to ničeno. Proto je velmi obtížná dohoda s psychologicky slepými; proto je bohužel nutné vést s nimi boj, jehož původcem nejsou ti, kteří jsou psychologicky prozíraví, nýbrž oni slepci.

Socialistické brzdění vývoje

Myšlenky, počítající se skutečností, ze které dnešní neklidné požadavky náhle vystoupily a které odpovídají podmínkám, ve kterých spolu mohou lidé duchovně, politicky a hospodářsky žít, jsou dnes přehlšovány takovými, které jsou v obou směrech životu cizí. Lidé, kteří se touží dostat z dosavadních životních poměrů, anebo ti, kteří jsou již z těchto poměrů světovými událostmi vytrženi – ti jsou až dosud natolik vzdáleni silám, které tuto skutečnost vynesly na povrch, že jim zcela chybí pochopení pro význam těchto sil. Proletářské masy nejasně požadují změnu životních poměrů na takové, ve kterých by mohly žít a v nichž spatřují působení novějšího hospodářského života spravovaného kapitalistickými silami. Při své dosavadní práci v hospodářském životě však nebyli do působení těchto sil zasvěceni. Proto si nemohli učinit správnou představu o tom, v jakém smyslu by tato změna měla být provedena. A intelektuální vůdcové a agitátoři proletářských mas jsou zaslepeni teoreticko-utopistickými idejemi, které vesměs pocházejí ze sociální vědy, zaměřené na hospodářské názory, vyžadující naléhavé změny. A tito agitátoři si ani přibližně neuvědomují, že o politice, hospodářství a duchovním životě nemají žádné jiné myšlenky než „měšťáctí myslitelé“, proti nimž bojují a že v podstatě neusilují o nic jiného než o to, aby dosavadní myšlenky nebyly uskutečněny těmi lidmi, kteří je dosud

uskutečňovali, nýbrž jinými. Je-li staré uskutečňováno pouze jinými lidmi, jen poněkud jinak než dříve, nepovstane tím nic nového.

Ke „starým myšlenkám“ patří vůle k ovládnutí hospodářského života politicko-právními mocenskými prostředky. „Starou myšlenkou“ je proto, protože přivedla velkou část lidstva do postavení, jehož neudržitelnost dokázala katastrofa světové války. Nová myšlenka, která musí nahradit starou, je: „Oproštění hospodářského řízení od jakéhokoli politicko-právního mocenského vlivu. Vedení hospodářství podle směrnic, které vycházejí jen ze základů hospodářství a jeho zájmů“.

Není přece možné představovat si utváření hospodářského života, aniž by hospodařící lidé utvářeli tento život v politicko-právních vztazích. Námitky vznášejí ti lidé, kteří předstírají, že ten, kdo mluví o trojčlennosti sociálního organismu, nemá o takové samozřejmosti ponětí. Ve skutečnosti však ten, kdo činí takové námitky, nechce pochopit, jaký významný dosah musí mít pro přeměnu hospodářského života to, jestliže v něm vládnoucí politicko-právní názor a uspořádání nejsou ovládnuty hospodářskými zájmy, nýbrž správou, která stojí mimo rámec hospodářství, správou, která se řídí úsudkem jednotlivého dospělého člověka.

Kde je příčina toho, že mnozí socialisticky myslící lidé takový názor nemají? Spočívá v tom, že svou účastí na politickém životě si sice utvořili představy o způsobu, jak se politicko-právní věci řídí, nikoli však o uspořádání vlastních sil hospodářského života. Proto si sice mohou představit hospodářství, které je řízeno politicko-právními směrnicemi, nikoli však takové hospodářství, které se usměrňuje na základě svých vlastních předpokladů a potřeb a do něhož z jiné strany zasahují právní ustanovení. Takovýto naznačený postoj má většina vůdců a agitátorů proletariátu. Nemají-li široké vrstvy následkem této výše uvedené skutečnosti dostatečné pochopení pro přeměnu tohoto hospodářského života, nejsou na tom lépe ani jejich vůdcové. Tomuto postoji se tito vůdcové odcizují tím, že se celým svým myšlením neumějí odpoutat od politiky.

Jedním z následků takového jednostranného zabřednutí myšlení do politiky, je to, že lidé chtějí z různých stran zřídit závodní výbory. Tato snaha musí být v přítomné době uskutečněna ve smyslu výše uvedené „nové myšlenky“, neboť jinak bude všechna práce, která byla na toto snažení vynaložena, promarněna. Tato „nová myšlenka“ však vyžaduje, aby jako první byla vytvořena v závodních výborech instituce, o kterou by se stát nestaral a která se může vytvořit jen na základě čistě hospodářského myšlení osob zúčastněných na hospodářském životě. A takto vzniklá instituce má dávat podněty asociacím, jejichž sociálním spolupůsobením bude v hospodářství uskutečněno to, co dříve bylo prováděno na základě egoistického soutěžení jedinců. Záleží na svobodném sociálním sdružování

jednotlivých výrobních a spotřebních odvětví a nikoli na řízení z ústředních míst podle politických hledisek správy. Jedná se zde o hospodářskou iniciativu pracujících, podpořenou takovým sdružováním a ne o poručníkování nižšími či vyššími úřady. Jestliže se hospodářský život upraví pomocí státního zákona prostřednictvím správy na základě politických hledisek, anebo bude-li pro hospodaření lidmi vymyšlena určitá soustava rad, která je myšlena a organizována z politických hledisek, vychází to na stejno.

Mezi těmito výše jmenovanými lidmi mohou být dokonce takoví, kteří teoreticky požadují jistou samostatnost hospodářského života; z jejich požadavků může prakticky - vyplynout jen taková hospodářská soustava, která je zešněrovaná do politického systému, neboť je to plánováno politickým myšlením. V souladu s nynějšími podmínkami lidstva můžeme o těchto zařízeních přemýšlet jen tehdy, učiníme-li si přesnou představu o tom, jak se má vedle soustavy hospodářské věcně vyvíjet státně-právní a duchovní složka sociálního organismu. Obraz samostatného hospodářského života si můžeme učinit jen tehdy, jestliže se v celkovém útvaru sociálního organismu na správném místě vidí to, co v hospodářském koloběhu být nemá. Nejsou-li správná místa pro rozvoj právního a duchovního života zřejmá, bude to vždy svádět ke slučování právního a duchovního života se životem hospodářským.

Co vyžaduje „nový duch“

Z neplodných rozprav, konaných v přítomnosti v mnohých závodních radách, je zřejmé, jaké malé porozumění existuje pro požadavky, které vyvstaly lidstvu v přítomnosti i v nejbližší budoucnosti jeho historického vývoje. Většina těch, kteří se takových rozprav účastní, nemá ani zdání o tom, že v demokracii a v sociálním utváření působí dva podněty, které jsou součástí lidské bytosti novější doby. Oba tyto podněty budou tak dlouho znepokojovat a rozkládat veřejný život, dokud se nenajde uspořádání, v němž se budou moci vyvíjet; avšak sociální podnět, který bude muset žít v hospodářském koloběhu, se ve svém základě nemůže projevit demokraticky. Důležité je to, aby lidé v hospodářské výrobě vyšli vstříc oprávněným požadavkům svých spoluobčanů. Uspořádání hospodářského života na základě tohoto podnětu musí být založeno na tom, co hospodařící osoby pro sebe navzájem vykonávají. Tyto výkony se však musí zakládat na smlouvách, které vyplynou z hospodářského postavení hospodařících osob. K uzavření takových smluv, mají-li působit

sociálně, je třeba dvojího. Za prvé musí vycházet ze svobodného názoru jednotlivého člověka, vyplývajícího z iniciativy; za druhé musí tito jednotliví lidé žít v hospodářském útvaru, který umožňuje včlenit těmito smlouvami výkony jednotlivce nejlepším způsobem do celku. První požadavek může být splněn jen tehdy, když se nepostaví žádný politicky utvářený správní vliv mezi hospodařícího člověka a jeho vztah ke zdrojům a zájmům hospodářského života. Druhému požadavku bude vyhověno tehdy, když nebudou smlouvy uzavírány podle požadavků neuspořádaného trhu, nýbrž podle podmínek, vyplývajících z toho, že se budou podniková odvětví podle potřeby navzájem sdružovat se spotřebitelskými asociacemi, takže oběh zboží bude probíhat ve smyslu těchto asociací. Utvořením těchto asociací je hospodařícím osobám naznačena cesta, která v každém jednotlivém případě vede ke smluvnímu uspořádání jejich vlastní činnosti.

Pro takto uspořádaný hospodářský život není přípustný žádný zásah parlamentu. Tady jde jediné o odbornou znalost a zdatnost v určitém výrobním odvětví a o co nejvhodnější sociální propojení vlastního postavení s jinými. Co se děje uvnitř takového hospodářského útvaru, není řízeno „hlasováním“, nýbrž potřebou, určenou nejschopnějšími a nejodbornějšími lidmi a na federativním principu je vedeno na pravé místo své potřeby.

Avšak podobně, jako by se v přírodním organismu musela jedna orgánová soustava působením své vlastní činnosti rozložit, kdyby nebyla regulována jinou, tak musí být také jednotlivá část sociálního organismu regulována jinou. To, co se odehrává činností lidí v hospodářské sféře, by časem muselo vést – jak to odpovídá vlastnímu hospodářskému článku – ke škodám, kdyby proti vzniku takových poškození nepůsobila politicko-právní organizace, která musí spočívat na demokratickém principu, což v hospodářském životě být nemůže. V demokratickém právním státě je působení parlamentu oprávněné. Co tu vzniká, to v hospodářské činnosti lidí působí vyrovnávajícím způsobem na sklon hospodářského života, který by vedl ke škodám. Kdyby chtěl někdo zapojit samotný hospodářský život do správy právního uspořádání, vzal by mu zdatnost a pružnost. Práva hospodařících lidí musí být vycházet z oblasti mimo hospodářský život a v hospodářském životě musí být pouze použita. Tyto úvahy by měly být pěstovány tam, kde se lidé zabývají zřízením závodních rad. Místo toho se zde diskutuje ze stanovisek, která odpovídají starému principu tak, aby politické zákonodárství bylo utvářeno podle zájmů hospodářských skupin. Že zde existují skupiny, které chtějí postupovat podle takových principů jako dříve, to nemění nic na skutečnosti, že tu dnes ještě chybí nový duch, kterého je tak naléhavě zapotřebí.

Dnes panují takové poměry, že ozdravení veřejného života může nastat teprve tehdy, až budou dostatečně velkým počtem lidí pochopeny pravé sociální, politicko-právní a duchovní požadavky přítomnosti; až budou pochopeny lidmi, kteří mají dobrou vůli a sílu

tyto myšlenky objasnit i jiným. Ale skutečnosti jsou takové, že současné překážky tohoto ozdravení budou mizet tou měrou, jakou se budou rozšiřovat názory zde charakterizované. Neboť je to jen politicko-sociální pověra, že tyto překážky jsou objektivní, že leží mimo lidské pochopení, že se vymykají lidskému náhledu. To tvrdí pouze ti, kteří nikdy nepochopí, jaký je skutečný vztah mezi myšlenkou a praxí. Takoví lidé říkají: „Idealisté mají zajisté dobré a dobře míněné ideje; ale za této situace se tyto myšlenky nedají uskutečnit“. Ale tak tomu není. Proti uskutečnění určitých idejí v přítomnosti jsou jedinou překážkou ti lidé, kteří mají výše uvedenou víru a k tomu moc brzdivě působit v jejím smyslu. A takovou moc mají také ti, s nimiž jsou spojeni široké masy lidu z dřívějšího stranického uspořádání jako se svými „vůdci“, které poslušně následují. Proto je hlavní podmínkou ozdravení rozpuštění těchto stranických skupin a větší porozumění pro ideje, které samy vyrůstají z praktického pochopení, bez jakékoliv spojitosti se stranickými a skupinovými názory z dřívějška. Palčivou otázkou přítomnosti je to, aby byly nalezeny prostředky a cesty, jak vyměnit stranické názory za nezávislé tvoření idejí, které mohou být krystalizačními jádry k semknutí lidí všech stran, lidí, kteří jsou schopni poznat, že existující strany se přežily a že sociální rozvrstvení v přítomnosti je toho platným důkazem.

Je pochopitelné, že pro lidi, kteří toto poznání nezbytně potřebují, to nebude snadné; nebude to snadné ani pro masy lidí, protože lidé nemají ani čas, ani volno a často ani předběžnou průpravu, která je k tomu zapotřebí. Nebude to snadné ani pro vůdce, protože jejich předsudky a jejich moc má kořeny v tom, co dosud zastávali. Existence těchto skutečností naléhavě zavazuje k tomu, aby byl pravý pokrok lidstva hledán mimo stranické tradice přítomnosti, nikoli v nich. Dnes nestačí vědět pouze to, co má na místo dosavadního zřízení nastoupit; je nutné dát nově vytvořeným idejím takový směr, aby rozpuštění starého stranictví bylo dosaženo co možná nejrychleji a pomohlo lidem uskutečnit nové cíle. Kdo k tomu nemá odvahu, ten nemůže ničím přispět k ozdravení sociálního života; a kdo se drží pověry, že takové úsilí je utopií, ten staví na vratkém základě.

Hospodářský zisk a duch času

O zisku hospodářského podnikatele panují vzájemně se potírající názory. Jeho obhájci říkají, že člověk je založen tak, že dává podnikání, sloužícímu nějakému celku, svoje schopnosti jen tehdy, když je k tomu veden vyhlídkou na zisk. Zisk tedy pramení z egoismu;

ale prokazuje služby celku, které by celek musel postrádat, kdyby byl zisk vyřazen z hospodářského koloběhu. Odpůrci takového názoru říkají, že nemá být vyráběno pro zisk, nýbrž pro spotřebu. Musí být učiněno takové opatření, jehož podstata spočívá v tom, že lidé své síly použijí ku prospěchu celku i v tom případě, když k tomu nebudou lákáni vyhlídkou na zisk. Takové, sobě odporující názory ve veřejném životě nejsou domyšleny do konce, ale umožňují, aby o nich rozhodla moc. Kdo smýšlí demokraticky, ten považuje za oprávněné to, aby opatření, která odpovídají zájmům a přáním většiny, byla uskutečněna. V případě, že již existují, aby tomu tak bylo i nadále. Je-li člověk umíněně přesvědčen o oprávněnosti svých vlastních přání a zájmů, pak usiluje o autoritativní ústřední moc, která zavádí opatření odpovídající těmto přáním a zájmům. Pak chce na tuto ústřední moc sám získat tolik vlivu, aby se jejím prostřednictvím uskutečnilo to, o co usiluje. Co dnes nazýváme „diktaturou proletariátu“, vyplývá z tohoto smýšlení. Ti, kteří ji požadují, usilují tak na základě svých vlastních přání a zájmů, nesnaží se pomocí myšlení odpovídajícím skutečnosti poznat, jestli jsou jejich požadavky, vedoucí k takovému uspořádání, možné.

Lidstvo stojí v přítomnosti na takovém bodě svého vývoje, ve kterém je soužití lidí, kteří usilují pouze o uskutečnění vlastních přání, nemožné. Zcela nezávisle na tom, co ten či onen člověk, ta či ona skupina lidí chce v oblasti veřejného života, budou počínaje přítomností působit ozdravně jen ty snahy, které vycházejí z myšlenek domyšlených do konce. Ať se lidé na základě lidské žádostivosti sebesilněji brání tomu, aby bylo duchem lidstva požadované působení domyšlených idejí uvedeno do života, přesto se k němu nakonec budou muset přiklonit, protože pochopí, že opak toho má neblahé sociální následky.

Ve smyslu těchto do konce domyšlených myšlenek lze chápat nutnost trojčlennosti sociálního organismu. Této nutnosti ovšem odporují mnozí, kteří jí nerozumí. Tito odpůrci se nesnaží o jasnost vlastních myšlenek, ale pouze o své vlastní zájmy, přání a předsudky. Stojí-li však proti nim myšlenky, které skutečnost domýšlejí do konce, pak nevidí nic jiného, než to, že to odporuje jejich mínění. Svoje neporozumění si sami před sebou ospravedlňují tím, že shledávají to, co jim odporuje, jako nejasné.

Na názor o hospodářském významu zisku mají vliv domněnky, které nejsou věcně oprávněné. Na jedné straně je jisté, že snaha po zisku je sobecká. Nepřípustné však je to, když je s touto sobeckostí počítáno jako s pilířem, jestliže se uvažuje o tom, vyloučit zisk z hospodářského koloběhu. Neboť v tomto koloběhu musí být něco, na základě čeho se pozná, je-li vyráběné zboží potřebné. V současném hospodářském uspořádání může být tento poznatek čerpán jedině z té skutečnosti, že zboží vynáší zisk. Zboží, které vykazuje dostatečný zisk, může být vyráběno; zboží nevykazující žádný zisk, vyráběno být nemá, neboť jinak by bylo rušivým prvkem v cenovém vyrovnání obíhajícího zboží. Ať je výdělek

v etickém smyslu čímkoli, v hospodářském vztahu je v daném hospodářském uspořádání poznávacím znamením pro nutnost výroby toho kterého druhu zboží.

V hospodářském životě má být ziskovost posuzována osobami, působícími v tomto hospodářském koloběhu, které mají za úkol rozumně obstarávat zprostředkování mezi spotřebou a výrobou, takže náhodné působení trhu odpadá. Ze správného pochopení záměny ziskovosti za rozumné jednání plyne, že motivy, které až dosud úsudek v této oblasti kalily, budou vyloučeny z hospodářského života a převedeny do oblasti právního a duchovního života.

Teprve pochopením toho, jak idea trojčlenného sociálního organismu dostala svoji podobu díky úsilí vytvořit pro věcné a odborné jednání v různých oblastech života zdravý základ, bude se moci tato idea posuzovat spravedlivě a její praktická cena správně hodnotit.

Dokud mají právní a duchovní podněty vycházet neuspořádaně ze správních zařízení hospodářského života, které mohou být jen praktické, a ve kterých nevládne nic než věcné a odborné úsudky a jednání, nemůže se sociální život uzdravit. Ve stranických skupinách přítomnosti vládnou motivy, které jsou ještě vzdáleny výše naznačeným požadavkům ducha času. To způsobuje, že v těchto stranických skupinách musí být přijímána myšlenka trojčlennosti sociálního organismu s předsudky. Je ale nutné, aby zmizela víra v možnost přeměny dnešních nezdravých sociálních poměrů dalším uskutečňováním zastaralých stranických názorů. Na co je třeba v první řadě a především myslet, je změna samotného stranického myšlení. To však nepůjde tak, že se od stávajících stran odštěpí část, jejíž příslušníci pak předstírají, že zastávají „pravý“ stranický názor a druhým vyčítají, že „správný názor“ opustili. Neboť to vede ze sporu o stranická mínění k ještě horšímu sporu o moc určitých osobních skupin. Avšak v přítomnosti je zapotřebí nezaujatého pohledu na požadavky „ducha času“.

Pěstování ducha a hospodářský život

O „socializaci“ mluví dnes mnoho lidí jako o souhrnu vnějších zařízení ve státě nebo ve společenském soužití, na jehož základě by měly být splněny jisté požadavky novodobého lidstva. Lidé jsou přesvědčeni, že tato zařízení tu nyní ještě nejsou a že proto vládne sociální nespokojenost a zmatek. Až tu jednou budou, pak musí dojít k uspořádanému sociálnímu soužití a spolupůsobení lidí. Takový vědomý příklon mnohých lidí k tomuto mínění je

příčinou, ze které vychází četné škodlivé představy o „sociálních otázkách“. Neboť vnější zařízení není možné utvářet tak, že se díky nim umožňuje lidem sociálně uspokojivý život. Takováto zařízení budou technicky dobrá k tomu, aby co nejúčelnějším způsobem vyráběla zboží a předávala je spotřebě lidí. Sociálně dobrými budou tato zařízení však teprve tehdy, když v nich budou sociálně smýšlející lidé ve službách celku spravovat vyrobené hodnoty. Nechtě jsou tato zařízení jakákoliv, budou zde vždy existovat lidé anebo skupiny lidí, které mají protisociální charakter.

Člověk by se neměl oddávat iluzi, že by sociálně uspokojující životní poměry mohly být dosaženy bez sociálně smýšlejících lidí. Neboť taková iluze je pro skutečně praktické sociální ideje překážkou. Idea trojčlennosti sociálního organismu usiluje o úplné osvobození od podobné iluze. Je proto pochopitelné, že bude prudce napadána všemi, kteří dnes ještě žijí pod neprůhledným závojem takovéto iluze. V jednom ze tří článků sociálního organismu usiluje tato idea o spolupůsobení lidí, které je zcela založeno na svobodném sdružování jedné individuality s druhou. Individualitám tu není vnucováno žádné předurčené uspořádání. Jejich vzájemná podpora a pomoc má vyplývat jedině z toho, čím může být jeden pro druhého svými schopnostmi a konáním. Nijak neudivuje to, že si mnoho lidí nyní ještě nemůže představit nic jiného, než že by se při takovém svobodném utváření lidských poměrů v duchovním článku sociálního organismu mohly přivodit jen anarchistické vztahy. Kdo takto myslí, ten právě neví, které síly nejvnitřnější lidské přirozenosti jsou ve svém vývoji zadržovány tím, že je člověk vměstnán do šablon, které ho formují podle státního a hospodářského života. Takové síly nejvnitřnější lidské přirozenosti nemohou být rozvíjeny zařízeními, ale jedině tím, že v úplné svobodě působí jedna lidská bytost na druhou. A to, co se tu rozvíjí, to nepůsobí antisociálně, nýbrž sociálně. Sociálně působící lidské nitro zakrní právě tím, jestliže se dědí nebo vychovávají instinkty, pocházející z přednostního práva, nebo hospodářské převahy státu.

Trojčlennost sociálního organismu bude svým duchovním článkem ustavičně odhalovat prameny pro sociální podněty. Z tohoto pramene budou prosycovány sociálním duchem právní vztahy lidí, které mají být v demokratickém státě upraveny a tohoto ducha budou také vnášet do vedení hospodářského života. V hospodářské sféře nebude možné novodobými formami života zabránit sklonům k antisociálním jevům. Neboť celku se nejlépe poslouží, jestliže jednotlivec bude moci bez překážek používat svých schopností ve prospěch této pospolitosti. K tomu je ale zapotřebí, aby si tento jednotlivec shromáždil kapitál a aby jej mohl spolu s druhými svobodně v hospodářské oblasti vydělat. Socialistická iluze věřila tomu, že tento stále více se hromadící kapitál by nakonec měl přejít ze soukromého vlastnictví na společnost, a že by se tím uskutečnil sociální společenský řád. Ve

skutečnosti by se však takovým přechodem musela ztratit hospodářská produktivita kapitálu, která však spočívá na individuálních schopnostech jednotlivce. Lidé by si měli bez obalu přiznat: hospodářský oběh bude životaschopný jen tehdy, jestliže mu v jeho vlastní sféře nebude vzat antisociální sklon, avšak budou-li mu trvale přiváděny síly z jiné oblasti, z duchovního článku sociálního organismu, které budou antisociální sklon měnit zpět na sociální.

V mém spise „Hlavní body sociální otázky“ jsem se pokusil ukázat, že opravdové sociální myšlení nemůže usilovat o převedení správy kapitálu z jednotlivce nebo skupiny lidí do správy společnosti, nýbrž opačně: jednotlivec musí mít možnost dát bez překážek své schopnosti pro využití kapitálu do služeb společnosti. Jestliže takový jednatel svoje schopnosti pro zisk kapitálu již nebude chtít nebo moci využívat, musí být tento kapitál převeden na jiného se stejnými schopnostmi. Toto převedení se však nemá dít pod přednostním dozorem státu nebo hospodářské moci, nýbrž pomocí výchovy ve svobodném duchovním životě je nutno hledat takového jeho nástupce, který je ze sociálního hlediska nejvhodnější.

Kdo takto mluví o ozdravení našich sociálních poměrů, v duchu vidí posměch všech těch, kteří se dnes pokládají za životní realisty. Tento výsměch musí člověk zprvu snést, ačkoli ví, že myšlení takových lidí přivedilo v posledních letech strašnou katastrofu lidstva. Tento posměch bude ještě nějaký čas přetrvávat. Potom však ani nejzarytější odpůrci nebudou moci obstát před sociálními skutečnostmi. Potom budou muset zmlknout fráze že návrh, jako je trojčlennost, může být dobře míněn, že tu však k jeho provedení nejsou lidé. Nejsou „k tomu“ však vhodní právě ti, kteří takové fráze propagují. Ať se tito lidé stáhnou do ústraní a nepřekážejí svojí hrubou mocí v plodné práci těm, kteří by rádi chtěli pečovat o to, aby se sociální cítění lidí rozvíjelo ve svobodném duchovním životě.

Právo a hospodářství

Mezi mnohými námitkami, které by mohly být vzneseny proti ideji trojčlenného sociálního organismu, existuje následující: novodobí političtí myslitelé se v jistém směru snažili o to, vytvářet takové právní poměry, které by vyhovovaly dnešním hospodářským výrobním poměrům. Avšak můžeme říci, že všechna práce, která byla v tomto směru vykonána, nebere v úvahu myšlenku trojčlennosti a chce prostě oddělit právní život od

života hospodářského. Kdo má takové námitky, ten si myslí, že může myšlenku o trojčlennosti odbýt jako něco, co člověk s praktickými zkušenostmi pouští do větru; ten chce bez znalosti sociální trojčlennosti spolupůsobit na utváření sociálního života. Ve skutečnosti je tomu však naopak. Odpůrci trojčlennosti říkají: Měly by se vzít v úvahu těžkosti, které vyvstaly při snaze nalézt pro moderní výrobní poměry přiměřené právní normy. Mělo by se uvážit, na jaké překážky narazili ti, kteří se o to pokusili.

Stoupenci trojčlennosti však musí říci: Právě tyto těžkosti jsou dokladem toho, že se hledalo nesprávně. Lidé chtěli všemožně najít takové uspořádání společenského života, které by na základě jednotně uspořádaného hospodářského a právního života splňovalo určité novodobé požadavky. Mělo by se ale brát v úvahu to, že v účelně řízeném hospodářském životě vznikají takové poměry, které působí proti právnímu vědomí, jestliže se proti takovému působení nepracuje mimo hospodářský koloběh. Zájem hospodářského života je ten, aby pro výrobní podnik mohli zvláště schopní jednotlivci nebo skupiny lidí dosáhnout nashromáždění kapitálu. Neboť jen tím, co je vykonáno schopnými lidmi při spravování velkých kapitálových hodnot v určitých oblastech, se může v přítomnosti sloužit společnosti. Ale tato služba podle povahy hospodářského života může spočívat jen v tom, když se pro tuto společnost vyrábí jen takové zboží, které tato společnost potřebuje. Touto výrobou zboží se dostává lidem, kteří v ní pracují, do rukou určitá hospodářská moc. Že tomu nemůže být jinak, s tím počítá idea trojčlennosti. Proto chce, aby bylo usilováno o takové sociální poměry, ve kterých může sice takováto moc povstat, ale v nichž nemohou vznikat žádné sociální škody. Idea trojčlennosti nechce jednotlivci ztěžovat hromadění kapitálu, poněvadž chápe, že tím by také zmizela i možnost využít schopnosti těchto jednotlivců v sociální službě společnosti. Avšak chce, aby ve chvíli, kdy se určitý jedinec již o výrobní prostředky nemůže starat v rozsahu své pravomoci, byly převedeny na jiného schopnějšího jedince. Tento člověk je nemá získat svými hospodářskými mocenskými prostředky, nýbrž skutečností, že on je tím nejschopnějším. To se dá uskutečnit pouze tehdy, jestliže k tomuto převodu dojde za podmínek, které nemají s hospodářskými mocenskými prostředky nic společného. Takový postoj můžeme zaujmout jen tehdy, jestliže jsou lidé zainteresováni také ještě na jiné než jen na hospodářské oblasti života. Jsou-li lidé propojeni na právním základě, ve kterém vzniká jiný zájem než hospodářský, pak se budou moci tyto zájmy uplatnit. Je-li člověk plně oddán jen těm zájmům, které vycházejí z hospodářského života, pak ony druhé zájmy vůbec nevznikají. Má-li mít majitel výrobních prostředků pocit, že v hospodářské sféře není nejlepší ten, který se do ní dostal na základě své hospodářské moci, ale ten, který jí dosáhl svými schopnostmi, potom takový pocit musí vyrůstat z životního stanoviska vytvořeného mimo hospodářský život. Ve své vlastní oblasti

jistě hospodářský život rozumí hospodářské moci, ale nikoli sociálnímu právu. Proto musely ztroskotat pokusy, aby ze samotného hospodářského myšlení vyrostlo sociální právo.

S takovými věcmi, které se zakládají na životních skutečnostech, počítá idea trojčlennosti sociálního organismu. Pro ni je směrodatná zkušenost, kterou již získali ti, kteří chtěli vytvořit moderní právní poměry pro moderní hospodářské formy. Ale idea trojčlennosti nebyla vedena těmito zkušenostmi k tomu, aby k mnohým ztroskotaným pokusům připojila nové. Nechce, aby sociální právo povstalo z životní oblasti, ze které povstat nemůže, ale chce, aby se nejprve utvářel život, ze kterého teprve potom toto právo může vzejít. Hospodářský koloběh v novější době tento život pohltit; musí být z něho teprve zase vyproštěn. Myšlenka trojčlennosti může být pochopena jen tehdy, jestliže se člověk pokusí porozumět tomu, jak hospodářský život neustále potřebuje zvenčí korekturu svých vlastních sil, nemá-li v sobě vytvářet účinky, které jej brzdí. Takovou korekturu mu zajišťuje samostatný duchovní a právní život. Tím se nenarušuje jednota společenského života, nýbrž je tím opravdu v pravém slova smyslu podpořena. Tato jednota není vytvářena tím, že je řízena ústřední mocí, nýbrž tím, že vzniká ze spolupůsobení oněch sil, které chtějí jako jednotlivé žít pro sebe, aby tím umožnily život celku. Ze zkušeností získaných v této oblasti pomocí pokusů, by se neměly formovat námitky proti trojčlennosti, ale mělo by se pochopit, že tyto zkušenosti vedou přímou cestou k tomu, aby byla idea trojčlennosti uznána jako to, co moderní život požaduje.

Sociální duch a socialistický předsudek

Hovoří-li se o příčinách moderního sociálního hnutí, poukazuje se mezi jiným na to, že ani majitel výrobních prostředků, ani dělník s nimi související, nevytváří výrobek ze svého bezprostředního osobního zájmu. Majitel výrobních prostředků nechává vyrábět výrobky proto, protože mu přinášejí zisk a dělník proto, protože si musí vydělávat na své živobytí. Uspokojení ze zhotovených výrobků nemá ani jeden, ani druhý. Vpravdě je možno vystihnout podstatnou část sociální otázky, jestliže takto poukážeme na nedostatek osobního vztahu výrobců k jejich výrobkům v moderním hospodářském systému. Ale musíme si být také vědomi toho, že tento nedostatek je přirozeným následkem nové techniky a s tím spojené mechanizace pracovního procesu. To není možno odstranit v rámci samotného hospodářského života. Co se ve velkovýrobě při rozsáhlé dělbě práce vyrábí, to

nemůže být výrobci tak blízké, jako byl středověkému dělníkovi jeho výrobek. Musíme se smířit s tím, že u velké části lidské práce zmizel zájem, který existoval dříve. Mělo by však být jasné i to, že člověk nemůže bez zájmu pracovat. Je-li k tomu životem nucen, pak své bytí pociťuje jako něco pustého a neuspokojivého.

Kdo to míní se sociálním hnutím poctivě, ten musí myslet na to, aby ztracený zájem nahradil jiným. A toho nebude schopen, bude-li chtít učinit hospodářský proces jedinou náplní sociálního organismu a právní řád a duchovní život jen jakýmsi jeho přívěskem. V marxisticky řízeném hospodářském velkodružstevnictví, v němž by byl právní řád a duchovní život „ideologickou nadstavbou“, by musel naprostý nezájem o veškerou práci učinit lidský život trýzní. Ti, kteří chtějí takové velkodružstevnictví uskutečnit, nepomýšlí na to, že taková snaha sice může vzbudit jakési vzrušení, že však jakmile je cíle dosaženo, přestane působit a zapojení do neosobního společenského mechanismu musí z člověka vyčerpát veškerou životní vůli. Že takový cíl může nadchnout široké masy lidí, je jen výsledkem toho, že na místo ztraceného zájmu o pracovní výrobky nenastoupil žádný jiný. Vzbudit takový zájem si musí vzít za úkol ti, kteří jsou v přítomné době ještě schopni podílet se na duchovním utváření moci tak, že myslí nejen na hospodářské požadavky člověka, nýbrž i na společenské hodnoty. Musí pochopit, že na místo starého zájmu o práci musí nastoupit dva nové druhy zájmů. Ve společenském řádu, který je založen na dělbě práce, může práce i potom, když neuspokojuje sama sebou, uspokojit tím, že je vykonávána díky zájmu, který máme na těch, pro které ji konáme. Tento zájem musí být vyvíjen v živém společenství. Právní řád, v němž je každý jednotlivec pokládán za rovného mezi rovnými, vzbuzuje zájem pro spolubližní. Člověk v takovém řádu pracuje pro druhé proto, protože k nim cítí živoucí zájem. Z hospodářského řádu je patrné pouze to, co druhí od člověka požadují; v živoucím uspořádání bude jeden pro druhého cenným zdrojem lidskosti, která se nevyčerpává tím, že se lidé vzájemně potřebují proto, aby vytvářeli určité hodnoty.

K tomuto okruhu zájmů, který vyplývá ze samostatného právního řádu, musí oproti hospodářskému životu přistoupit ještě jiný. Lidské bytí, jehož duchovní obsah má vyplynout z hospodářského řádu, nemůže být při nedostatečném zájmu na pracovních výrobcích uspokojeno ani potom, je-li zájem jednoho člověka o druhého určován právním řádem. Neboť nakonec by přece muselo vysvitnout poznání, že lidé hospodaří vzájemně pro sebe jen za účelem hospodaření. Hospodaření má smysl jen tehdy, když se stane užitečným pro lidský život, který hospodaření přerůstá a který se na něm projevuje naprosto nezávisle. Práce, která sama sebou neuspokojuje, se stane cennou, je-li konána v životě, který je chápán z vyššího duchovního hlediska tak, že člověk směřuje k cílům, pro něž je hospodářský život pouze prostředkem. Takové duchovní hledisko je možno získat jen ze

samostatného duchovního článku sociálního organismu. Duchovní život, který je „nadstavbou“ hospodářského řádu, se projevuje jen jako prostředek hospodářského života.

Složitost moderního hospodaření s jeho mechanizací lidské práce vyžaduje nutně jako protipól svobodný samostatný duchovní život. V předchozích epochách života lidstvo snášelo splynutí hospodářských zájmů s duchovními podněty proto, že hospodářství ještě nepropadlo mechanizaci. Nemá-li člověk v této mechanizaci zaniknout, musí mít jeho duše i v mechanickém pracovním řádu kdykoli možnost svobodně se povznést k souvislostem, k nimž se cítí být přitahována svobodným duchovním životem.

Je krátkozraký ten, kdo proti svobodnému duchovnímu životu a proti lidské rovnosti požadované v samostatném právním řádu staví názor, že obě tyto skutečnosti přece nemohou překonat utlačující hospodářskou nerovnost. Neboť tato nerovnost v hospodářském uspořádání vznikla tak, že hospodářský život nevyužíval právní řád a pěstování duchovna, na které je odkázán. Marxistické myšlení míní, že každá hospodářská výrobní forma sama sebou připravuje formu příští jako vyšší a když je tento přípravný vývoj ukončen, že tímto „vývojem“ musí na místo nižší nastoupit forma vyšší. Ve skutečnosti se však nová výrobní forma nevyvinula ze starého hospodaření, nýbrž z právních forem a duchovních představ starých dob. Tyto představy zastaraly a vyžadují nový přístup, aby jím byly obnoveny hospodářské formy. Ze všech pověr je nejhorší ta, která tvrdí, že z hospodářských výrobních forem lze vykouzlit právo a ducha. Neboť tím nejsou zatemňovány pouze lidské představy, nýbrž i samostatný život. Tato pověra brání tomu, aby se duch obrátil ke svému zdroji, protože chce obrátit jeho pozornost ke zdánlivému prameni neduchovna. A člověk se až příliš lehce nechá klamat tím, když se mu říká, že duch sám od sebe vzejde z neduchovna; díky této iluzi si myslí, že je zproštěn námahy, která je nutná k pochopení toho, že ducha lze dosáhnout jen duchem.

Pedagogický základ waldorfské školy

Představy, které chtěl Emil Molt pomocí waldorfské školy uskutečnit, souvisí se zcela určitými názory na sociální otázky v přítomné době a nejbližší budoucnosti. Z těchto názorů musí vzejít duch, ve kterém má být tato škola vedena. Tato konkrétní waldorfská škola je součástí jednoho průmyslového podniku. Způsob, jakým se moderní průmysl zapojil do vývoje lidského společenského života, dodává novodobému sociálnímu hnutí jeho

charakter. Rodiče, kteří své děti svěří této škole, mohou s jistotou očekávat, že jejich děti budou vychovávány a vzdělávány v souladu s požadavky života, které zcela odpovídají tomuto hnutí. Z toho vyplývá nutnost, aby se při založení této školy vyšlo z pedagogických principů, které tkví v životních požadavcích přítomnosti. Tyto děti mají být vychovány a vzdělány pro život ve smyslu požadavků, za které se každý člověk může zasadit, bez ohledu na svůj společenský původ. Vše, co praxe v současném životě od člověka vyžaduje, se musí odrazit v uspořádání této školy. Duch, který má v tomto životě vládnout, musí být u dětí probuzen výchovou a vzděláním.

Bylo by osudné, kdyby měl v pedagogických zásadách, na kterých má být waldorfská škola vybudována, vládnout duch, jemuž je život cizí. Takový duch dnes až příliš lehce vystupuje tam, kde se probouzí cítění pro to, jaký podíl má na rozvratu civilizace materialistický způsob života a smýšlení posledních desetiletí. Podnícen tímto pocitem by chtěl člověk vnést do správy veřejného života idealistické smýšlení. Kdo obrací svoji pozornost k rozvoji výchovy a vzdělávání, ten by toto jiné smýšlení chtěl vidět uskutečněno především právě zde. V takových představách je mnoho dobré vůle, která by samozřejmě měla být uznána. Bude-li správně uplatněna, prokáže cenné služby tam, kde jde o to, soustředit lidské síly pro sociální podnikání, pro které musí být vytvořeny nové podmínky. Přesto je právě v takovém případě třeba poukázat na to, že i nejlepší vůle musí selhat, jestliže jsou úmysly uskutečňovány, aniž by se dostatečně přihlíželo k reálným skutečnostem.

Tím je dán jeden z požadavků, který dnes přichází v úvahu při založení waldorfské školy. V jejím pedagogickém a metodickém duchu musí působit idealismus, jenž má moc probouzet ve vyrůstajícím člověku síly a schopnosti, které potřebuje v dalším životě proto, aby měl pro současnou společnost pracovní elán a pro sebe životní náplň, o kterou se může opírat.

Pedagogická a školní metodika bude moci takový požadavek splnit jen při opravdovém poznání vyrůstajícího člověka. Rozumní lidé požadují dnes takovou výchovu a vzdělávání, které nesměruje jen k jednostrannému vědění, nýbrž ke znalostem; nejen k pouhému rozvoji intelektuálních vloh, nýbrž ke zdatnosti vůle. O správnosti této myšlenky není možné pochybovat. Není však možné pěstovat vůli a na ní se zakládající zdravé myšlení, nerozvíjíme-li názory, které v mysli a vůli probouzejí účinné podněty. Chyby, kterých se dnes v tomto směru dopouštíme, se nezakládají na tom, že hustíme do vyrůstajícího člověka příliš mnoho vědomostí, nýbrž na tom, že těmto vědomostem chybí životaschopnost. Domnívá-li se někdo, že může rozvíjet vůli, aniž by její pomocí oživoval poznatky, ten se oddává iluzi.

Úkolem dnešní pedagogiky je to, aby v této věci měla jasno. Tento jasný pohled můžeme získat jen z úplného poznání života celého člověka.

Tak, jak je prozatím myšlena, je waldorfská škola školou obecnou, která svoje žáky vychovává a vyučuje tak, že učební cíl a učební plán jsou postaveny na živoucím náhledu každého učitele do celé bytosti žáka, pokud je to dnes možné. Je samozřejmé, že děti ve školních třídách musí být připraveny tak dalece, aby mohly vyhovět požadavkům, které jsou na ně podle dnešních názorů kladeny. V tomto rámci však mají být učební cíle a rozvrhy uzpůsobeny tak, aby odpovídaly naznačenému poznání člověka a života.

Do obecné školy začíná dítě chodit v životním období, kdy jeho duševní život prochází zvláště významnými proměnami. V době od svého narození až do šesti nebo sedmi roků má člověk sklon napodobovat všechno, co vidí ve svém nejbližším okolí a na základě tohoto napodobování vyvíjí vlastní síly. Od této chvíle se duše dítěte vědomě otevírá přijímání toho, co na něj působí od vychovatele a učitele na základě přirozené autority. Tuto autoritu přijímá dítě v nejasném cítění, že ve vychovateli a učiteli žije něco, co má žít v něm. Žádný nemůže být učitelem ani vychovatelem, aniž by si plně neuvědomoval, že tato přeměna napodobování v osvojovací schopnost musí probíhat na základě přirozené autority v nejširším smyslu. Současný názor založený na pouhém pozorování života nevníká s plným vědomím do těchto skutečností lidského vývoje. K těmto skutečnostem může obrátit pozornost jen ten, kdo vnímá ty nejjemnější projevy lidské bytosti. Takové cítění musí vládnout v umění výchovy a vzdělávání. Musí formovat učební rozvrh; musí žít v duchu, který spojuje vychovatele a žáka. Co vychovatel koná, to jen nepatrně závisí na tom, co získal studiem všeobecných směrnic abstraktní pedagogiky; musí být spíše v každém okamžiku svého působení obrozován živoucím poznáváním budoucí osobnosti v jeho žáků. Můžeme ovšem namítnout, že taková výchova a vzdělávání naplněné životem, ztroskotá na velkém počtu žactva ve třídě; do určité míry je tato námitka jistě oprávněná. Kdo však tuto míru překročí, hovoří z hlediska abstraktní pedagogiky. Neboť základem živoucího umění výchovy a vzdělávání je pravé poznání člověka, které je proniknuto silou, probouzející v jednotlivých žácích zájem, a proto tento zájem není nutné vyvolávat bezprostřední individuální činností žáka. To, co ve výchově a vzdělávání působí, můžeme utvářet tak, že si to žák sám pro sebe individuálně osvojuje. K tomu je právě zapotřebí, aby všechno, co učitel dělá, bylo dostatečně živé. Kdo má smysl pro pravé poznání člověka, tomu bude budoucí člověk do vysoké míry životní hádankou, kterou má rozřešit, a právě tento pokus o řešení probouzí spoluúčast jeho žáků. A taková spoluúčast je prospěšnější než individuální činnost, která velmi snadno ochromuje pravou samostatnost žáka. Opět v určitých hranicích můžeme tvrdit, že větší školní třídy s učiteli, kteří mají pravé lidské poznání probouzejícího

se života, dosáhnou lepších výsledků, než malé třídy s učiteli, kteří vychází pouze z pedagogických předpisů, na základě kterých takový život rozvinout nemohou.

Hlubší poznání člověka nachází i období kolem devátého roku dítěte sice méně zřetelné, ale pro výchovu a vzdělávání stejně významné, jako jsou duševní změny u dítěte v šestém nebo v sedmém roce. V tomto období získává pocit jáství charakter, díky kterému dítě nabývá takový vztah k přírodě a ke svému okolí, že s ním můžeme již více mluvit o vztazích věcí a dějů k němu samotnému. Naproti tomu před tímto obdobím se výhradně zajímalo jen o věci a vztahy v souvislosti k jinému člověku, ne k sobě samému. K této skutečnosti lidského vývoje by měli vychovatelé a učitelé zvláště pozorně přihlížet. Vychováváme-li myslící a vnímající dítě v určitém úseku jeho života právě v souladu s jeho rozvíjejícími se silami, posilujeme tím celou jeho budoucí osobnost tak, že se toto zesilování stává zdrojem síly po celý život. Pracujeme-li v jistém životním období proti směru vývoje, člověka tím oslabujeme.

V poznání zvláštních požadavků určitých životních období spočívá základ pro věcný rozvrh učiva. Spočívá v něm však také jiné hledisko pro způsob vyučování v různých životních obdobích, která po sobě následují. Dosažením devátého roku bude nutno seznámit dítě do určitého stupně se vším, co s vývojem kultury vplynulo do lidského života. Právě v těchto prvních školních letech musí být správně vyučováno psaní a čtení; ale toto vyučování musí být vedeno tak, že je brán ohled na vývoj dítěte v tomto úseku života. Vyučuje-li se tak, že je kladen důraz jen na abstraktní osvojování si zručnosti, zakrňuje přirozenost vůle a myšlení. Naproti tomu, vyučuje-li se dítě tak, že je na tom zúčastněno celou svou bytostí, vyvíjí se všestranně. Dětským kreslením a jednoduchým malováním rozvíjí osobnost člověka svůj zájem na tom, co koná. Proto by mělo psaní vycházet z kreslení. Z tohoto kreslení, při kterém se uplatňuje umělecký smysl dítěte, mají být vyvíjeny tvary písmen. Z práce, která umělecky přitahuje celou bytost člověka, má být odvozeno psaní, které vede ke smysluplné rozumovosti. A teprve z psaní nechme vyvstávat čtení, které silně vtahuje pozornost do oblasti intelektu.

Chápeme-li, jak těžce se z umělecké výchovy dítěte vytváří rozumovost, o to více se budeme snažit dát umění v prvních školních letech vyučování přiměřené postavení. Budeme pak moci do vyučování správně zařadit hudební a výtvarné umění a výchovu k umění přiměřeně spojit s tělovýchovou. Tělocvik a pohybové hry učiníme projevem citění, které bude podporováno hudebním nebo recitačním uměním. Eurytmie, smysluplný pohyb, nastoupí na místo pouhé tělesné anatomie a fyziologie. A pak se pozná, jaká mocná síla, která vytváří sílu vůle a citění, tkví v uměleckém vyučování. Skutečně prospěšní ale budou pro lidstvo jen takoví učitelé, kteří budou umět zde uvedeným způsobem vychovávat

a vzdělávat a kteří budou na základě lidského poznání pronikavě vidět souvislosti mezi jejich metodou a silami projevujícími se v určitém životním období. Skutečným vychovatelem a učitelem není ten, kdo si osvojil pedagogiku jako vědu o výchově dítěte, ale ten, ve kterém procítl pedagog na základě poznání člověka.

Pro rozvoj myšlení je důležité to, aby si dítě před devátým rokem svého života vyvinulo vztah ke světu podobně, jako má člověk sklon vytvářet si ho ve své představě. Nemá-li fantazii samotný vychovatel, nerozvine představivost ani v dítěti pouze tím, že pohádkovým a podobným líčením nechá žít v jeho mysli svět rostlin a zvířat, vzduchu a hvězdného světa. Chceme-li rozšířit v určitých mezích oprávněné názorné vyučování na základě materialistického smýšlení, nebereme v úvahu to, že v lidské bytosti musí být vyvíjeny také síly, které nemohou být zprostředkovány samotným pozorováním. Tak nacházíme souvislost mezi čistě paměťovým osvojováním si určitých věcí v souvislosti s vývojovými silami dítěte od jeho šestého nebo sedmého roku až do čtrnácti let. A na této vlastnosti lidské přirozenosti mají být vyučovány počty. Právě to může být použito k rozvíjení sil paměti. Jestliže to nebereme v úvahu, potom je právě při vyučování počtů nepedagogicky dávána přednost názornému prvku před prvkem tvořícím paměť.

Této chyby se dopouštíme, když se stále za každou cenu úzkostlivě snažíme, aby dítě rozumělo všemu, co se mu podává. Tato snaha je jistě založena na dobré vůli. Nepočítá se však s tím, jak je pro člověka důležité to, když v pozdějším věku ve své duši opět probudí to, co si dříve pouze zapamatoval a nyní shledává, že díky své zralosti pro to nyní sám v sobě nachází porozumění. Je ovšem třeba, aby učitel při vyučování látky vyžadující paměť, přednášel učivo živým způsobem a zabránil tak obávané netečnosti žáka. Vyučuje-li učitel celou svou bytostí, pak také dítěti vstoupí to, pro co teprve v pozdějším věku s radostí nalézá plné porozumění. V tomto pozdějším oživujícím prožívání potom spočívá trvalé posílení života. Může-li učitel ve směru takového posílení působit, dává pak dítěti na jeho cestě životem nezměrné životní hodnoty. A brání tím také tomu, aby toto „názorné“ vyučování s přemírou požadavků na „porozumění“ dítěte nezevšednělo. Toto zevšednění může při samostatné činnosti dítěte nastat a potom jsou plody takové činnosti pro dítě nepoužitelné. Avšak síla, kterou učitelův živoucí zápal v dítěti rozněcuje i při látce, která je v jistém smyslu ještě nad jeho „chápání“, působí v dítěti po celý život.

Když po ukončení devátého roku dítěte začneme s popisováním přírodního světa zvířat a rostlin a líčíme je tak, že z tvarů a životních dějů, které existují mimo svět lidí, dítě pochopí podobu člověka a jeho životní projevy, můžeme v něm probudit ty síly, které mají být v tomto životním období uvolněny z hlubin lidské bytosti. V tomto životním období přijímá cítění prostřednictvím „já“ takový charakter, že rozmanitost vlastností a druhů v rostlinné

a zvířecí říši vnímá v lidské bytosti jako harmonickou jednotu, jako vrchol živoucího tvorstva. Kolem dvanáctého roku nastává opět obrat v lidském vývoji. Člověk tu dozrává k vývoji takových schopností, kterými může být správně přiveden k pochopení toho, co musí být pochopeno bez jakéhokoli vztahu k člověku: k nerostné říši, k projevům fyzikálního světa jako jsou povětrnostní jevy, atd.

Z poznání podstaty jednotlivých životních období vyplývá, jakým způsobem se mají z rozvoje dovedností vycházejících z lidské touhy po činnosti bez ohledu na cíle praktického života vyvinout nová cvičení, která jsou jistým druhem pracovního vyučování. To, co jsme zde naznačili pro jednotlivé předměty, se dá rozšířit na vše, co je třeba poskytnout žákovi až do patnáctého roku.

Budeme-li naznačeným způsobem přihlížet k základním principům vyučování a vzdělávání, které vyplývají z vnitřního vývoje lidské bytosti, nemusíme se obávat, že žák vyjde ze základní školy v duševním a tělesném stavu, který bude vnějšímu životu cizí. Neboť celý lidský život sestává z tohoto vnitřního vývoje a člověk do něj nejlépe vstoupí tak, když se správným vývojem svých schopností v kulturním vývoji shledá s tím, co do něj bylo vtěleno lidmi se stejně uzpůsobenými schopnostmi. Aby mohlo být uvedeno do souladu obojí, vývoj žáka i vnější kulturní vývoj, je třeba takových učitelů, kteří se se svými zájmy neuzavírají do praktik odborné výchovy a vzdělávání, ale kteří se do života staví s plnou účastí. Takoví učitelé probudí v dospívajícím člověku nejen smysl pro duchovní život, ale i porozumění pro praktický život. Díky takovému vyučování bude mít čtrnácti či patnáctiletý člověk pochopení pro to podstatné, co ze zemědělství, průmyslu a dopravy slouží lidskému životu. Pomocí názorů a schopností, které si osvojil, bude schopen orientovat se v životě, který ho přijímá. Má-li waldorfská škola dosáhnout svého cíle, který měl její zakladatel na mysli, bude muset být vybudována na zde naznačených základech pedagogiky a metodiky. Tak bude moci poskytnout takové vzdělání a výchovu, která umožní zdravý tělesný rozvoj žáka tak, jak to odpovídá jeho potřebám, protože duše, jejíž projevem jeho tělo je, se bude rozvíjet ve směru svých vývojových sil. Před otevřením této školy byl učiněn pokus pracovat s učiteli takovým způsobem, aby škola směřovala k naznačenému cíli. Tak chtěli ti, kteří tuto školu zřizovali, vnést do pedagogické praxe to, co je přiměřené dnešnímu sociálnímu způsobu myšlení. Pociťují odpovědnost, která musí být s takovýmto pokusem spojena; myslí si však, že vůči sociálním požadavkům přítomnosti je povinností něco takového podniknout, jestliže je k tomu dána možnost.

Základní omyl v sociálním myšlení

Proti ideji trojčlennosti sociálního organismu, bude mnoho lidí vždy znovu namítat: Sociální hnutí přece usiluje o překonání hospodářských nerovností lidí. Jak se toho má dosáhnout pomocí změn v duchovním životě a právním uspořádání, mají-li vzhledem k hospodářské oblasti samostatnou správu?

Tyto námitky jsou vznášeny těmi, kteří sice vidí hospodářské nerovnosti, nevidí však, jak jsou lidmi, žijícími v sociálním organismu, způsobovány. Lidé vidí, jak se hospodářský řád společnosti v životě lidí projevuje. Potom usilují o důstojný život pro mnoho lidí. A mají za to, že toho dosáhnou tehdy, nastanou-li v hospodářském uspořádání určité promyšlené změny.

Kdo hlouběji vidí do lidských životních vztahů, pozoruje hlavní důvod sociálních nesrovnalostí v přítomnosti v tom, že výše naznačené představy se staly dominujícími. Úvaha o ekonomickém uspořádání je pro mnoho lidí příliš vzdálena od představ, které mají o duchovním a právním životě, než aby mohli pochopit, jak v lidských vztazích souvisí jedna s druhou. Hospodářské poměry lidí jsou výsledkem toho, jak se k sobě vzájemně chovají na základě svých duchovních schopností a na základě právního řádu. Kdo to chápe, ten ví, že nenajde žádný systém, který by sám o sobě mohl dát v něm žijícím lidem důstojný život. Má-li člověk v takovém hospodářském systému dostat za svůj výkon potřebnou odměnu, to závisí na duchovním souladu lidí a na tom, jak si na základě právního vědomí mezi sebou uspořádají vzájemný vztah.

V posledních třech až čtyřech stoletích se civilizované lidstvo vyvíjelo v takových podnětech, které pochopení skutečných poměrů mezi hospodářským a duchovním životem činilo mimořádně obtížné. Člověk je zapředen do životních vztahů, které následkem technických vymožeností v hospodářství na sebe vzaly takovou tvářnost, která již neodpovídá tomu, co se z předcházejících vývojových dob vyvinulo jako pěstování ducha a právních představ. Stalo se zvykem pohlížet na duchovní pokrok novější doby s uznáním. Přehlízíme však při tom, že tyto dosažené duchovní pokroky byly učiněny zvláště v oblasti, která z největší části bezprostředně souvisí s technicko-hospodářským životem. Je jisté, že věda vykazuje velké vymoženosti, ty jsou však největší tam, kde byly vyvolány požadavky technicko-hospodářského života.

Pod vlivem takového duchovního pokroku se ve vedoucích kruzích lidstva vyvinulo navyklé myšlení posuzovat všechny životní poměry na základě ekonomických hledisek. Ve většině případů si tito lidé nejsou tohoto způsobu posuzování vědomi. Řídí se jím

nevědomky. Mají za to, že žijí v souladu s etickými i estetickými pohnutkami; vycházejí však z různých podvědomých úsudků, určených technicko-hospodářskou ekonomikou. Jejich myšlení je ekonomické, avšak oni jsou přesvědčeni, že žijí esteticky, nábožensky a eticky.

Toto navyklé myšlení vedoucích tříd se během novější doby stalo dogmatem socialistických myslitelů. Jsou toho mínění, že veškerý život je ekonomicky podmíněn, protože pro ty, od kterých své názory zdělili, se ekonomický způsob myšlení stal neuvědomělou zvyklostí. A tak chtějí tito socialisticky myslící lidé přetvořit hospodářský řád na základě názoru, který právě přivodil to, co chtěli tak naléhavě změnit. Nepozorují, že to, co nechtějí, by nastalo tím více, kdyby se řídili idejemi, ze kterých vzešlo to, co má být přeměněno. To pramení z toho, že lidé se chtějí mnohem houževnatěji přidržovat idejí a myšlenkových zvyklostí, než zevních skutečností.

Nyní však dospěl lidský vývoj k bodu, ve kterém lidská bytost vyžaduje pokrok nejen v zevním uspořádání, ale i v myšlení a názorech. Zdali je tento požadavek, který kladou lidské dějiny, pocítován nebo ne, na tom je závislý osud sociálního hnutí. Ačkoli to dnes zní pro mnohé lidi ještě podivně, je tomu tak, že moderní život má takovou tvářnost, kterou již není možné zvládnout starými způsoby myšlení.

Mnozí právem tvrdí, že sociální otázka musí být chápána jinak, než jak ji chápali např. S. Simon, Owen, Fourier. Jejich duchovními podněty nebylo možné hospodářský život přeměnit. A z toho mnozí vyvozují, že duchovní podněty nemohou mít vůbec žádný pozměňující vliv na změnu sociálních životních poměrů. Ve skutečnosti se má věc tak, že uvedení myslitelé vycházeli ve svých představách z takového duchovního života, který svou podstatou již nevyhovuje modernímu hospodářskému životu. A místo toho, aby se hlásili ke zdravému názoru, že je zapotřebí obnovy duchovního a právního života, došli k názoru, že vytoužené sociální poměry se musí samy sebou vyvinout z hospodářského života. K tomu však nedojde; dojde pouze k hospodářskému zmatku, jestliže nenastane další pokrok duchovního a právního života požadovaného novou dobou.

K čemu musí v přítomné a budoucí době v sociální oblasti dojít, může vzejít pouze z odvahy k pokroku pěstování ducha a právního řádu. Co nebude vytvořeno s touto odvahou, může snad být dobře míněno, nepovede to však k udržitelným poměrům. Proto je dnes v této oblasti tím nejdůležitějším vnést do nejširších kruhů jasno o tom, že nové pěstování ducha je základem úspěšného dalšího vývoje civilizovaného lidstva. Plody této kultivace ducha vzejdou v hospodářském řádu; hospodářský život, který se chce sám sebou obnovovat, bude své staré chyby – v zostřené míře – rozmnožovat dál. Dokud bude hospodářský život v lidech podporovat jejich navyklé myšlení, budou se ke starým chybám přidávat nové; teprve pak, až se lidstvo probojuje k názoru, že člověk musí prostřednictvím

svého ducha dát hospodářskému životu to, co potřebuje, bude možné vědomě usilovat o to, co dnes žádá nevědomě.

Kořeny sociálního života

V mé knize „Hlavní body sociální otázky“ je použito srovnání sociálního organismu s lidským organismem, zároveň se však poukazuje na to, jak vede k omylům to mínění, že názory získané v jedné oblasti lze bez dalšího přenést na druhou. Kdo uvažuje o působení buňky nebo nějakého orgánu v lidském těle z hlediska přírodní vědy a pak pátrá po „sociální buňce“ nebo po „sociálních orgánech“, aby se naučil poznávat stavbu a životní podmínky „sociálního organismu“, ten až příliš snadno propadá bezpodstatné hře analogií.

Jinak je tomu, když se poukáže na to (jak je tomu v „Hlavních bodech sociální otázky“), že je možné zdravým pozorováním lidského organismu rozvíjet své myšlení tak, jak je potřebujeme pro skutečnosti, vhodné k chápání sociálního života. Takovouto výchovou nabude člověk schopnosti, aby se naučil posuzovat sociální skutečnosti nikoli na základě předpojatých názorů, nýbrž podle jejich vlastní zákonitosti. A toho je především v naší době zapotřebí. Neboť dnes jsme se svými sociálními názory hluboko ponořeni ve stranických názorech. Takovéto názory nevychází ze samotného základu života, nýbrž z nejasného cítění jednotlivých lidí a zvláště skupin. Kdybychom chtěli stranickým způsobem uvažování probádat lidský organismus, brzy bychom pochopili, že mu tímto způsobem nemůžeme porozumět, nýbrž naopak že takovému porozumění stavíme další překážky.

V organismu se musí neustále vdechovaný vzduch proměňovat v něco nepotřebného. Kyslík musí být proměňován v kysličník uhličitý. Proto tu musí být nějaká soustava, která toto proměnění, nepotřebné, nahrazuje něčím potřebným. Kdo nepředpojatě pozoruje sociální organismus podobně, jako organismus lidský, shledá, že jedna část tohoto organismu, a to hospodářská sféra, musí právě tehdy, je-li odborně řízena, neustále vytvářet poměry, které musí být vyrovnávány jinými zařízeními. Právě tak, jako se nemůže od soustavy orgánů u člověka, která tu slouží k tomu, aby vdechovaný kyslík činila nepotřebným, požadovat aby jej učinila zase potřebným, právě tak by se nemělo u hospodářské sféry předpokládat, že se v ní samotné mohou vytvořit zařízení, která by mohla vyrovnávat to, co její život brzdí.

Toto vyrovnávání může dokázat jen právní organismus, který je vytvořen mimo hospodářskou oblast ze své vlastní podstaty, a stejně tak i život duchovní, který nezávisle na hospodářském a právním uspořádání svobodně vyrůstá ze svých vlastních kořenů. Jen povrchní pozorovatel se může tázat: Nemá být tedy pěstování duchovního života vázáno na existující právní poměry? Zajisté; ale něco jiného je, jsou-li lidé, pěstující duchovní život, závislí na právním životě a zase něco jiného, když z uspořádání právního života toto pěstování duchovního života samo vyplývá. Shledáme, že proti myšlence trojčlennosti sociálního organismu lze snadno vznášet námitky, jestliže má někdo předsudky; tyto námitky se však úplně rozpadají, jsou-li domyšleny do konce.

Hospodářská oblast má svoji vlastní životní zákonitost. Tato zákonitost vytváří stav, který sociální organismus ničí, jestliže působí pouze v něm. Chceme-li však tento stav odstranit hospodářskými zařízeními, ničíme tím samotnou hospodářskou sféru. V moderním hospodářství vznikly škody tím, že výrobní prostředky byly spravovány soukromým kapitálem. Chceme-li škody odstranit hospodářským zařízením společné správy výrobních prostředků, pak podkopáváme moderní hospodářství. Těmto škodám účinně zabráníme, vytvoří-li se vedle hospodářské sféry na ní nezávislá právní soustava a svobodný duchovní život. V hospodářském životě se potom neustále vyskytující škody odstraňují již při jejich vzniku. Není tomu tak, že nejprve dojde ke škodám, kterými budou lidé muset trpět, pokud nezmizí; tyto závady budou odstraňovány organizacemi, existujícími vedle hospodářských zařízení.

Novodobé stranické názory se zcela odvrátily od životních podmínek sociálního organismu. Svedly jej do proudu vášní lidských skupin. Je naléhavě zapotřebí, aby byly tyto názory napraveny na základě nezaujatého stanoviska. Toho budou schopni jen tehdy, jestliže své myšlení poopraví nepředpojatým pozorováním. Přírodní organismus takové požadavky klade.

Kdo ovšem pro tuto nápravu použije jen běžné přírodovědecké představy, daleko nedorazí. Neboť těmto představám v mnohém směru schází ona průraznost, která dostatečně hluboko vniká do přírodních skutečností. Nebudeme-li se však přidržovat těchto představ, ale samotné přírody, získáme nepředpojatost spíše zde, než u stranických názorů. Vzdor dobré vůli přírodovědeckých badatelů, kteří se snaží překonat materialistické myšlení, jsou ještě i v přítomné době běžně používané přírodovědecké představy prosáknuty materialismem. Duchu přiměřené pozorování přírody může tento materialismus potříti. Toto pozorování může poskytnout základ pro takové myšlení, které ve svém důsledku pochopí sociální organismus.

Idea trojčlennosti sociálního organismu nepřejímá jednoduše přírodní poznání z oblasti přírody do oblasti sociálního života. Chce jen z pozorování přírody získat sílu k nepředpojatému pozorování skutečného sociálního života. To by měli vzít v úvahu ti, kteří mají povrchní pohled na to, že tato myšlenka mluví o trojčlennosti sociálního života podobně, jako se mluví o trojčlennosti lidského organismu. Kdo pronikl do samotného základu trojčlennosti lidského organismu v celé její zvláštnosti, ten pozná, že nemůže být převáděno jedno na druhé. Ale na základě tohoto pozorování přírodního organismu si vytvořil směr myšlení, který mu umožňuje vpravit se také do sociálních skutečností.

Někdo se může domnívat, že takový způsob chápání sociální myšlenky je jen pouhou „šedou teorií“. Můžeme však říci, že takový názor máme jen tak dlouho, pokud na tuto problematiku pohlížíme jen zevně. Potom budeme určitě pociťovat jako „šedé“ to, co v dále vidíme nejasně. „Blízký“ postoj v nás však vyvolá barvitě spektrum pocitů. Přistupme ale k onomu „šedému“ blíže. Pak shledáme, že se v nás probouzí silné city. Tato sociální myšlenka vede ke všemu opravdu lidskému, co se vytrácí ve stranických názorech.

A přistoupíme-li dnes blíže ke skutečnému lidství, vyvolá to v nás tísnivý pocit trpkosti. Neboť bojovný postoj vydělujících se lidských skupin způsobil již mnoho škod. Měli bychom dospět k názoru, že nikoli bojovný postoj může napravit vzniklé škody, nýbrž pozorování toho, co v současném lidském vývoji vyžadují samotné dějiny. Je snadné vidět škody a programově požadovat jejich odstranění; avšak je třeba proniknout až ke kořenům sociálního života a odstraněním škod nechat dozrát z květů plody.

Základy trojčlennosti

Pro myšlenku trojčlennosti je podstatné to, že pohlíží na sociální poměry bez třídní a stranické zaujatosti, z hledisek, které jsou dány otázkou: Co je v přítomné době lidského vývoje nutné činit, abychom dosáhli životaschopného uspořádání společenského organismu? Kdo vážně a poctivě hledá odpověď na tuto otázku, ten nemůže netečně přejít kolem skutečnosti, jakou je ta, že v novější době mezi hospodářským a politicko-právním životem panuje ničivý spor. Třídní rozvrstvení lidstva, v němž nyní žijeme, má původ v hospodářských základech. Na základě hospodářského vývoje se někdo stal proletářem, jiný podnikatelem, třetí pracovníkem v duchovní oblasti. Socialisticky myslící lidé nepřestávají stavět tuto skutečnost do popředí svých požadavků, aby se tyto požadavky

jevily jako něco samozřejmého. Při tom se však neuvažuje, že bychom především měli vidět, proč mohl mít hospodářský život tak mocný vliv na rozvrstvení lidstva. Nevidí se, že k tomuto rozvrstvení došlo proto, že hospodářství scházel politicko-právní protějšek, který by mohl působit proti němu. Člověk byl hospodářskou sférou postaven do role, ve které byl izolován. Mohl žít pouze díky poměrům, se kterými se setkával v hospodářství. A tak již přestával rozumět jeden člověk druhému. Nemohl se s ním dorozumět, mohl již jen doufat, že ho přehlasuje s pomocí těch, kteří spolu s ním sdílí stejný životní názor. Z hlubin lidského vývoje nepovstal žádný politicko-právní život, který by mohl svést dohromady izolované lidské skupiny. Nebylo zřejmé, že pokračování myšlení na základě zastaralých politicko-právních postojů odporuje novému hospodářskému vývoji.

Není však možné hospodařit tak, jak to vyžadovaly poměry obou posledních století a přitom nechat lidi zabřednout do sociální situace, která odpovídá politicko-právnímu myšlení vyhovujícímu dávným dobám. Neoddávejme se však také ani naději, že třídní rozvrstvení, které povstalo bez nového politického úsilí, bude východiskem pro novodobé uspořádání společenského organismu. Je samozřejmé, že utlačované třídy neuznají toto tvrzení za oprávněné. Jejich stoupenci říkají: Již déle než půl století zastáváme nový politický směr. Důkaz, že tomu tak není, najdete v mé knize „Hlavní body sociální otázky“. Tento důkaz tvoří podklad pro další sociální výstavbu naznačenými myšlenkami. Karel Marx se svými přívrženci vyzval sice příslušníky jedné společenské třídy k boji, ale dal těmto lidem pouze takové myšlenky, které vzešly od příslušníků právě oněch tříd, které mají být potírány. Proto z tohoto boje nepovstane nic nového, i kdyby mohl být doveden ke konci, který by si mnozí jistě přáli. Stále bude existovat zase jen to staré, ale ve vedení s jinými lidmi, kteří náleží jiné třídě než ti, kteří doposud vládli.

Pochopení této skutečnosti sice ještě nevede k myšlence o trojčlennosti, musí však pro ni připravovat cestu. Dokud dostatečnému počtu lidí nebude jasné, o co jde, bude zde stále snaha, chtít ze starých politicko-právních myšlenek vymáčet podněty, které by hospodářským poměrům přítomnosti vyhovovaly. Bez tohoto ujasnění by se lidé obávali ideje trojčlennosti sociálního organismu, protože by ji svým navyklým myšlením nepochopili.

Je pochopitelné, že v době, která přinesla tolik neblahého, mají lidé strach před domýšlením vlastních myšlenek, rodících se z hlubin lidského života. Mnozí se v této době cítí zkroušeni a obávají se moci tvořivých sil idejí. Čekají, až „poměry“ vytvoří příznivější situaci. „Poměry“ však nikdy nevytvoří něco jiného, nežli to, co jim bylo lidskými idejemi vštípeno.

Ale – tak říkají mnozí – přece ani nejlepší ideje ničeho nedosáhnou, jestliže jsou životními poměry odmítnuty. Právě s těmito námitkami počítá myšlenka trojčlennosti. Vychází z názoru, že ani bezmyšlenkovitá praxe, ani nepraktická idea nemohou dojít k životaschopnému sociálnímu organismu. Proto nevytyčuje program starým způsobem. Takových programů je dostatek k tomu, abychom poznali, že jsou sice dobré, „ušlechtilé“ nebo „duchaplné“, že jsou však skutečností odmítány. Myšlenka trojčlennosti počítá v hospodářské oblasti se skutečnostmi nové doby, danými přírodou a lidským životem. Počítá s duchovním životem, stavícím lidi do sociálního organismu, kteří jeho životním podmínkám rozumějí a podporují je, takže je tak pro ni vytvořena možnost existence. Idea trojčlennosti prohlédá, že lidé budou moci v trojčlenném sociálním organismu spolupracovat v životě tak, že z této spolupráce povstane to, co z abstraktní programové ideje povstat nemůže.

Kdo nevidí zásadní rozdíl mezi idejí trojčlennosti a běžnými programovými myšlenkami, ten nepochopí její užitečnost. Trojčlennost je ideou skutečnosti, poněvadž nechce život programově tyranizovat, nýbrž se snaží nejdříve vytvořit základy, na kterých může svobodně vyrůstat život, z něhož se sociální podněty vyvíjejí. Otázky přítomnosti a nejbližší budoucnosti se neobrací k intelektu, nýbrž musí vyplývat ze života, který budují. Dnešní lidstvo vlastně teprve tuší sociální otázku. Její pravá podoba se ukáže, až bude struktura sociálního organismu utvořena tak, že ony tři životní síly spočívající v lidském bytí pozvednou pravou skutečnost z instinktivního pociťování do vědomého myšlení. Mnohé z toho, co bylo dnes o trojčlennosti řečeno, činí ve srovnání se současným poznáním života dojem nezralosti. A potom se říká, že lidé nejsou zralí k utváření svého života na základě idejí. Nikoli, lidé dozrávají pro odpovědi tehdy, když tyto otázky, nezastřené zastaralými předsudky, samy předstupují před člověka.

Tak vidí poměry dnešní doby ten, kdo se z poznání plné skutečnosti propracoval k myšlence o trojčlennosti. A chce, aby se jednalo na základě tohoto pohledu. Ještě mnohé bude vysloveno tehdy, až se ze slov zrodí skutečnost.

Pravdivost jako základ sociálního myšlení

Lidé, kterých stále přibývá, zdůrazňují, že ze sociálních zmatků naší doby je možné vybřednout jen tehdy, jestliže se k myšlení a cítění připojí touha po duchovnu. K tomuto

postoji mnohé přivedlo zklamání, které přinesly „národohospodářské“ myšlenky, hledající svůj základ jen ve výrobě a rozdělování hmotných statků.

Zřetelně však také pozorujeme, jak nepřiliš plodně v naší době takový duchovní přístup působí. Má-li takový přístup nalézt řešení národohospodářských otázek, potom selhává. Neboť pouhý poukaz na ducha nic neřeší. Vyjadřuje především pouze jeho potřebu. Je však bezradný, má-li mluvit o uspokojení této potřeby. V tom spočívá úkol dnešní doby. Člověk by si měl položit otázku: Proč ani ti, kteří považují duchovní přístup k sociálnímu životu za nutný, nedosáhli toho, aby o této nutnosti hovořili? Proč se jim nedaří národohospodářské myšlení skutečně produchovnit?

Odpověď na tuto otázku najdeme tehdy, pozorujeme-li vývoj myšlení u civilizovaného lidstva v současnosti. Ty osobnosti, které prostřednictvím vzdělání poplatného době pronikly k nějakému světovému názoru, považují za znamení své „vyšší“ duchovní kultury to, mluvit o „nepoznatelném“ za věcmi. Postupně se rozšířilo mínění, že jen předpojatý člověk může mluvit o „podstatě věcí“, o neviditelných základech viditelných věcí. Takový názor může po nějakou dobu před přírodním poznáním obstát. Přírodní jevy existují; a i ten, kdo nechce proniknout k jejich základům, je může popsat, a tím dospět k určitému názoru na ně.

U národohospodářské problematiky však takové myšlení selhává. Neboť zde jsou skutečnosti vytvářeny člověkem a nároky na ně vycházejí z lidského myšlení. V člověku však žije jako podstata to, k čemu si uzavíráme poznání tím, když hovoříme o přírodě jako o něčem „nepoznatelném“, jak je tomu u mnohých zastánců novějších životních názorů. Tak došlo k tomu, že nedávná minulost vnesla svým vývojem do přítomnosti takové myšlenkové zvyklosti, které, v národohospodářských skutečnostech úplně selhávají. Můžeme například pozorovat, jak voda zamrzá, či vývoj embrya, a přitom „vznešeně“ mluvit o „nepoznatelném“ ve světě a své současníky napomínat, aby o tomto „nepoznatelném“ nefantazírovali. Nemůžeme však tímto myšlením, vyškoleným takovým duševním stavem, zvládnout národohospodářské úkoly. Ty vyžadují, abychom pronikli do celistvosti lidského života. A v něm vládne duchovně-duševno, i když se projevuje jen v požadavcích po uspokojení hmotných potřeb.

Národohospodářskou vědu, jak ji potřebuje přítomnost, budeme mít teprve tehdy, nebudeme-li pouze „poukazovat“ na ducha a duši, nýbrž když se opravdovým úsilím dopracujeme ke skutečnému poznání ducha a přestaneme na něj potupně pohlížet jako na něco nevědeckého a nedůstojného osvíceného člověka. Neboť duši člověka porozumíme jen tehdy, když vidíme souvislost s tím, čemu se zatím při poznávání přírody vyhýbáme.

Lidem, kteří dnes mluví ze svého hlediska o nadsmyslových věcech a kteří věří, že jen poznáním nadsmyslna může být přemožen vládnoucí materialismus, můžeme říci: Materialismus je vědecky překonán. Máme dost studií, které vzešly na základě „pravé“ vědy a které dokazují, že materialismus k vysvětlení přírodních úkazů nestačí. Proti tomu je nutno namítnout: Takové studie mohou být sice teoreticky zajímavé, nemohou však materialismus překonat. Ten bude překonán jen tehdy, když nebudeme pouze teoreticky dokazovat, že skutečnosti světa obsahují více, než vnímají smysly; materialismus bude překonán jen tehdy, když do pozorování světových událostí vstoupí živoucí duch. Bude-li vládnout v lidských názorech, může také chápat souvislosti, které působí v hmotném životě lidské společnosti. Můžeme dlouze dokazovat, že „život“ není pouhým chemickým dějem; tím se materialismu neublíží. Účinně jej budeme potírat nejen tehdy, když odvážně tvrdíme, že ve světových názorech musí panovat duch, nýbrž když ducha opravdu učiníme obsahem svého vědomí.

Myšlenka trojčlennosti sociálního organismu se obrací k lidem, kteří tuto odvahu mají. Tato odvaha se snaží proniknout z vnějšího života k jeho vnitřní podstatě. Chápe nutnost pěstování svobodného, nezávislého duchovního života, protože vidí, že nesvobodný duchovní život nás může přivést nejvýše jen k „poukazu“ na ducha, nikoli však k životu v duchu. Chápe také nutnost samostatného právního života, protože si vydobyla poznání, že právní vědomí má kořeny v oblastech lidské duše, které mohou působit v lidské společnosti, která se rozvíjí nezávisle na duchovním a hospodářském životě. Takový názor může být dosažen jen poznáním duševnosti v člověku. Životní názor, který se vyvinul z myšlenky o „nepoznatelném“, jak je tomu u mnoha dnešních myšlenkových směrů, bude mít sklon k omylu, že můžeme nalézt sociální uspořádání lidské společnosti, které se utváří jen na základě hmotných skutečností hospodářského života.

Odvaha, o níž se tu mluví, se nemůže zastavit před názorem, že pro takovou pronikavou změnu v myšlení a cítění nejsou lidé „zralí“. „Nezralí“ budou jen tak dlouho, dokud jim bude poznání duchovna „vědecky“ vysvětlováno jako předsudek. Působícím činitelem v nynějších zmatcích není nezralost, ale názor, že poznání duchovna je znakem neosvíceného člověka. Všechny pokusy v sociálním životě, jež vycházejí z tohoto neduchovního „objasnění“, musí ztroskotat, protože odmítají ducha; ten se však v této chvíli hlásí v nevědomí člověka tím více, čím více jej člověk ve svém vědomí odmítá. Duchovno podporuje lidské konání jen tehdy, když člověk duchu neodporuje. Duchem může působit jen ten, kdo jej přijímá do svého vědomí. Jedině překonání takových falešných „názorů“, které vzešly z nepochopení přírody a staly se v současnosti světovým evangeliem širokých lidských mas, bude moci poskytnout základ k sociálnímu vědění, které bude plodně působit na skutečný život.

Touha doby po myšlenkách

I dobře míněné myšlenky někdy nepřinesou žádné ovoce. To je jádrem moudrosti, kterou dnes často slýcháme, mluvíme-li o idejích, vyslovených v požadavcích trojčlennosti sociálního organismu. Tato moudrost by se s ohledem na vážnost doby měla připojit k jiné, kterou dnes také často slýcháme: až budou lidé zase pracovat, pak dostane i sociální otázka jinou tvář.

Kdo dnes tyto dvě skutečnosti neslyší, ten neslyší ani to, co se v mnohých kruzích běžně říká. I když to není řečeno přímo, přece jen to zaznívá z mnohého, co se veřejně říká. Proti námitkám vyvěrajícím ze starého poznání tak těžko uplatňujeme ideje požadované přítomnou dobou proto, protože je toto staré poznání přece tak „samozřejmé“. Jestliže chce někdo tyto námitky vyvrátit, i ten nejlepší myslitel bude muset doznat svou porážku. Neboť jsou nevyvratitelné; jsou samozřejmě správné.

Záleží však v životě jen na tom, že se něco řekne správně pouze z určitého hlediska? Nezáleží spíše všechno na tom, že najdeme myšlenky, které mohou uvést skutečnost do pohybu? Nespojujeme-li myšlení se smyslem pro skutečnost, právě to je v dnešním veřejném životě jev, který škodí nejvíce.

Právě tento nedostatečný smysl pro skutečnost brzdí člověka, chce-li dnešní sociální nouzi pomoci plodnými idejemi. Člověk si již na toto nedostatečné myšlení zvykl. Dnes je však skutečně zapotřebí, aby se právě v tomto člověk zásadně přeorientoval. K tomu však musíme nejprve vidět, jak jsme se do takového myšlení dostali. Musíme si ukázat oblíbené novodobé myšlenkové postupy.

Takový populární myšlenkový postup v oboru sociálním vyplývá z životních zvyklostí primitivních národů. Lidé se snaží vybádat, jak v „pravěku“ vládl určitý komunismus a podobně, a z toho vyvozují závěry, co se má dnes dělat. Ve spisech, které pojednávají o sociální otázce, se takový myšlenkový postup velmi často používá. A odtud pronikl do širokých vrstev lidstva. Žije právě v tom, co dnes široké vrstvy považují za „sociální otázku“.

K těmto myšlenkám bychom mohli dospět jednodušeji, než jak se v mnoha směrech stalo. Sociální život lidí bychom mohli přirovnat k životním zvyklostem divochů. Přišli bychom na to, že pudy vedou k ukojení životních potřeb a k podmanění si toho, co poskytuje příroda pro potřeby života.

Důležité je to, aby člověk tyto pudy nahradil vědomím, cílevědomým myšlením. Člověk musí stavět na přírodních základech; jako každá bytost potřebuje ke svému životu jídlo. Otázka potravy je základní existenční otázkou přírody. Je vlastní každé bytosti, potřebující

potravu. Ve vztahu k ní nemůže být o „sociálním myšlení“ vůbec hovořeno. To začíná teprve v uspořádání, kterému přirozenost člověka podléhá svým myšlením. Svým myšlením ovládá přírodní síly, svým myšlením se dostává s ostatními lidmi do pracovního vztahu, díky kterému se přírodě odejmutá potrava stává součástí sociálního života. Pro tento život je otázka potravy otázkou myšlení; jde jen o to, odpovědět na otázku: Které jsou ony plodné myšlenky, které skutečně umožní, aby byly díky lidské práci uspokojeny lidské potřeby?

Můžeme dát za pravdu každému, kdo nyní, po vyslechnutí podobných výkladů řekne: To je opravdu primitivní moudrost. Proč se o takové samozřejmosti vůbec mluví? Nuže, velice rádi bychom s takovým uvažováním přestali, kdyby lidé, kteří o těchto skutečnostech mluví, nebyli těmi, kteří ke škodě zdravého sociálního myšlení vypouští svá moudra, „že přece myšlenky nemohou žádnou potravu vyrábět“.

A podobně je tomu také s onou druhou moudrostí, pomocí které bychom se rádi vyhnuli vážnosti sociální otázky: jde tu především o to, aby lidé zase pracovali. Člověk pracuje, když v jeho duši klíčí myšlenka, která jej pobízí k práci. Má-li potom pracovat s ohledem na v souvislosti sociálního života, pociťuje svoji existenci jako důstojnou člověka jen tehdy, když v tomto životě vládnou myšlenky, které jeho práci ukazují ve světle této lidské důstojnosti. Socialisticky orientované kruhy by ovšem rádi tento popud k práci nahradily nucenou prací. To je právě jejich způsob, vyhnout se pochopení potřebných, plodných sociálních myšlenek.

Svět je v takovém stavu, ve kterém je nyní, právě díky těm, kteří účinnost idejí znemožňují svým útekem před nimi. Záchrana je možná jen tehdy, když se sjednotí v silnou moc ti, kteří jsou ještě schopni v sobě vyvinout dostatečné vědomí o těchto skutečnostech. Ti v této vážné době nesmějí být malomyslní. Ještě dnes jsou potupně nazýváni jako „nepraktičtí idealisté, fantastičtí utopisté“ apod. Jejich povinností je budovat, zatím co posměváčci budou bořit. Neboť padnou ti, kteří současnost přivedli tak „velkolepě“ daleko, ti, kteří ve znamení útěku před myšlením vybudovali anebo chtějí budovat svoji praxi na vratkých základech klamné „skutečnosti“. Jejich jediné myšlení se dnes vyčerpává tím, že si o své praxi činí iluze a tupením pravé životní praxe získávají laciné uspokojení. Vidět jasně do toho, co se nezaujatému rozumu nabízí v tomto směru, je dnes nejdůležitější životní úlohou všech těch, kteří se nezaleknou před nutností nového myšlení. Život doby žízni po tvořivých myšlenkách. Žízeň nepomine, i kdyby se bezmyšlenkovité chování nepřátel myšlení sebe více snažilo o jeho omámení.

Nutnost poznání

Ideové souvislosti, jakou známe např. u trojčlennosti sociálního organismu, se často předhazuje, že k té či oné jednotlivosti nedokáže přispět „praktickými návrhy“. Říká se např.: máme rozvrácenou valutu. Jakým způsobem může stoupenec trojčlennosti přispět k jejímu zlepšení? Musí odpovědět: Chod hospodářských světových poměrů byl v novější době takový, že konkurenčním zápasem států došlo ke znehodnocení peněz. Ke zlepšení může dojít jen tehdy, když jednotlivá opatření pro to či ono nebudou považována za léčivý prostředek, nýbrž když tento chod hospodářského života v jeho celé podstatě bude přijetím trojčlennosti učiněn něčím jiným. Jednotlivá opatření tak mohou mnohé jednotlivosti přechodně zlepšit; když však zůstane podstata hospodaření tatáž, nemůže jednotlivé zlepšení nijak pomoci; jeho následkem dokonce musí být zhoršení v jiné oblasti

Skutečně praktickým prostředkem k obnovení toho, co bylo zničeno, je právě trojčlennost sama. Kdyby se právě v této oblasti, ve které např. hospodářský život pod znehodnocením valuty sténá, lidé odhodlali provést obsáhlé změny ve smyslu trojčlennosti, musely by se tak postupně nesnáze zlepšit. Tato námitka pramení z toho, že ten, který ji z jakýchkoliv důvodů vznáší, se zalekne praktické práce ve smyslu trojčlennosti. Žádá, aby mu představitelé této ideje trojčlennosti naznačili cesty k ozdravení těch či oněch poměrů, aniž by se tyto poměry samy utvářely ve smyslu trojčlennosti.

V tomto bodě právě spočívá podstatný protiklad mezi nositelem ideje trojčlennosti a všemi těmi, kteří věří, že je možné udržet starý, jednotně-státní sociální život a uvnitř něj uskutečnit obnovu. Idea trojčlennosti spočívá právě v pochopení toho, že tato jednotně-státní orientace přivedla katastrofální stav světa a že se lidé musí rozhodnout vybudovat jej znovu na základě poměrů vycházejících z trojčlennosti.

Dokud se neprobudí u dostatečně velkého počtu lidí odvaha k této pronikavé změně, nebude dosaženo ozdravení nemocného sociálního života. To jediné, čeho lze bez této pronikavé změny dosáhnout, je to, že vítězné mocnosti na sebe strhnou hospodářskou a politickou moc a budou utlačovat poražené. Tito vítězové prozatím mohou udržet starý systém, neboť škody, které u nich z toho vyplývají, pro ně mohou znamenat výhody, díky kterým budou ovládat poražené. Poražení jsou však nyní v situaci, která vyžaduje okamžité jednání ve smyslu zde uvedených pronikavých změn. Přirozeně také i pro vítěze by bylo pochopení skutečného stavu věci tím nejlepším. Neboť stav, který takto u sebe vyvolají, musí během doby vést k uvědomění si nesnesitelné situace u poražených a tím k novým

katastrofám. Poražení však nemohou čekat, neboť každé otálení zvětšuje zhoršení jejich životních poměrů.

Idea trojčlennosti sociálního organismu odporuje ovšem zvyklostem myšlení a cítění u všech, kteří si svoje duševní založení utvořili přizpůsobením se jednotné státní orientaci. Říci si bez okolků, že na světlo vystupující zla jsou následkem této orientace, je dnes pro mnohé lidi něčím takovým, jako kdybychom po nich požadovali, aby nestáli nohama na zemi. To, na čem chtějí stát, je „jednotný“ stát. S tím by se chtěli spokojit a na jeho základě by přijali opatření, od nichž by si slibovali zlepšení poměrů. Na čem však záleží je, získat novou půdu pod nohama. K tomu jim však chybí odvaha.

Hlavní požadavek pro působení ideje trojčlennosti musí vycházet ze starosti, aby u co možná největšího počtu lidí vzešlo poznání, že jedině proniknutí do základů skutečnosti může věci pomoci. Mnoho, příliš mnoho lidí si utvořilo svoji schopnost úsudku o veřejných poměrech jen z nejomezenějších životních hledisek. V tomto postavení jsou právě ti, kteří pracují ve velkých podnicích našeho hospodářství. Přisuzují si schopnost posuzovat obsáhlé skutečnosti, avšak dovedou posoudit jen to, co vyplývá z jejich omezených životních obzorů.

Musíme podporovat ujasnění si souvislostí veřejného života, které je dnes tak minimální. Idea trojčlennosti se bude setkávat s čím dál tím menším odporem, čím více lidí pozná dosavadní působení sil veřejného života, které muselo vést k nynější katastrofě. Všechno, co může vést k hlubšímu pochopení tímto směrem, připravuje půdu pro praktické působení ideje trojčlennosti.

Proto bychom si neměli mnoho slibovat od rozhovoru s příslušníky té či oné strany, kteří by si chtěli každou myšlenku nositele trojčlennosti vyložit po svém, pokud chtějí zůstat ve straně. Jakmile lidé pochopí plodnost tohoto podnětu, měli by se starat o jeho porozumění v nejširších kruzích. Neboť se nedá počítat s těmi, kteří trojčlennost nechtějí, nýbrž jedině s těmi, kteří jsou touto ideou proniknuti. Jedině s nimi se dá také mluvit o jednotlivostech veřejného života. Mělo by být přece jen jasné, že s Erzbergrem se nedá o ozdravení veřejného života mluvit, dokud Erzberger zůstává Erzbergrem^{*}.

Tyto články jsem napsal proto, protože vidím, že ne každý, kdo si od trojčlennosti něco slibuje, se pohybuje ve správných vodách. Idea trojčlennosti vyžaduje, abychom jí cele sloužili, chceme-li jí vůbec sloužit. Umožňuje každému, aby se s ní vypořádal; toto vypořádání se však nesmí vzdát toho podstatného, co tuto ideu proniká. Tak si budeme počínat tehdy, jestliže pochopíme skutečné příčiny úpadku, který nyní prožíváme. Z tohoto poznání musí vzejít odvaha k tomu, co tuto ideu proniká. Neboť vládnoucí bezradnost je přece jen následkem nedostatečného pochopení věci.

Pamětní spis o trojčlenném uspořádání života společnosti

jako životní podmínce pro středoevropské národy

ZÁKLADNÍ MYŠLENKY pro ústavu novodobého středoevropského státu

Jen bude-li od sebe oddělena oblast kulturní, politická a hospodářská – v zákonodárství, ve správě i v uspořádání života společnosti – bude položen základ, na kterém lze novým uspořádáním správně řešit všechny sociální otázky tak, aby se každý člověk mohl všestranně uspokojivě a zdravě vyvíjet.

Tak vznikne „trojčlenné uspořádání“ sociálního organismu, jehož hlavním účelem je skutečná svoboda jednotlivce, která zároveň znamená pravé osvobození národů.

Dějinný poukaz

Žádný národ nesmí být nucen, aby žil pod cizí vládou, proti které se brání. Změnu vlastnictví a návrat ke dříve platným poměrům svrchovanosti lze dovolit jen v těch zemích, kde se národ sám dožaduje změny a návratu pro zajištění své svobody, svého blahobytu a budoucího štěstí.

Osvobozené národy celé Země se musí s opravdovým pocitem společenství sdružit v pevný svaz, který by spojenými silami všech dovedl hájit mír a spravedlnost ve styku národů. Bratrství nesmí nadále zůstat prázdným slovem, musí se stát všeobecně uznávaným pojmem, spočívajícím na skále skutečnosti.

Těmito slovy naznačuje (roku 1917) Woodrow Wilson, co se má uskutečnit účastí Ameriky na této válce.

Jsou to podmanivá slova, o nichž lze říci, že se k nim musí hlásit každý rozumný člověk se zdravým cítěním. Kdyby je napsal spisovatel – lidumil – pro mravní povznesení svých

čtenářů, bylo by možné se spokojit s uznáním jejich samozřejmosti. Někdo by také mohl s gestem moralisty ujišťovat, že nemůže být přítelem pokroku a svobody ten, kdo by proti nim chtěl něco namítat. Dokonce se již nyní ozývají hlasy, které zdůrazňují, že tato válka přece přinesla poučení, že vyšší politiku přítomnosti dnes uskutečňuje pouze takový myslitel, který se hlásí k takovému nebo podobnému ideálu a podle toho jedná.

Debaty o „názorech“ a o tom, že musí být zastupován ten či onen názor proto, že se v něj věří, nevedou nikdy k východisku pro praktické jednání. Stačí jen bystře sledovat skutečnost. Pro příslušníka střeoevropských států nemohou mít cenu žádné výklady o „všeobecně lidském“ oprávnění cílů Dohody^{*}, takřka o jejich „kráse“, nýbrž cenu má pouze poznání skutečného poměru jejich sil v životě národů.

Proto bude v následujících řádcích popisována skutečná podoba cílů Dohody tak, jak se jeví pro Evropu, bez ohledu na okolnost, že mnohé, co tu bude řečeno, nemůže znít příjemně vůdcům Dohody. Jen takto orientovaným myšlením lze dospět k praktickým podnětům. Věci budou vysloveny poněkud ostře, protože ze zmíněných důvodů tomu tak musí být. Výslovně budiž podotknuto, že toto vyjádření nebude zabarveno žádnými náladami, nýbrž bude jen a jen střízlivým pozorováním skutečností posledních desetiletí. Pochopit to, o co Dohoda usiluje, musí být základem pro směrnice, jež mají být nalezeny pro Střední Evropu. Nechat se oslnit tím, co říká Dohoda, vede na nejhorší scestí.

Je naprosto nevděčným úkolem obracet se z donucení proti představám, které si klamně získaly mimořádnou měrou rozum i srdce lidí, a které se ještě nad to zdají být výsledkem „opravdového historického vývoje lidstva k nejušlechtlejší demokracii“.

A přece to, co následuje, musí být postaveno na základě smýšlení, za prvé, že přijímat Wilsonovo chtění musí být logickou neřestí pro příslušníky střeoevropských a výchoevropských národů, a za druhé také, že v této válce – i po ní – každý jednotlivý čin a opatření se musí uskutečnit tak, aby se toto wilsonovské a dohodové chtění nutně zlomilo o zdraví a plodnost těchto opatření a činů.

Do výrazu, který dal Wilson svému chtění, jsou pochybným způsobem vtajeny válečné cíle Dohody, které se snaží zakrýt svou pravou podobu. Když se zabýváme jeho prohlášením, máme zároveň co činit s těmito válečnými cíli.

V přítomné době nesmí záležet na sebeduchaplnějším pojmovém vyvrácení Wilsonova „programu“. Dnes nejde o rozbor, které by měly rozhodnout o tom, kdo má pravdu nebo ne. V oblasti, o kterou tu jde, má cenu pouze to, co v sobě nese zárodek budoucího dění; a myšlenky, které jsou ve Střední Evropě myšleny a vyslovovány jako zárodky pro dnešní a budoucí jednání, mají cenu jen tehdy, postupují-li v naznačeném smyslu.

Wilsonova slova nejsou pronesena lidumilným literátem. Jsou vlajkou pro činy, pro něž se Američané vyzbrojují a jež Dohoda po tři léta podniká proti Střední Evropě. Skutečnost je taková, že Střední Evropa musí bojovat proti těm, kteří pod touto vlajkou prohlašují, že jdou do boje pro blaho lidstva, pro osvobození národů.

Dohoda a Wilson mluví jen o tom, za co prý bojují. Jejich slova mají agitační moc. Tato jejich vábivá síla se stává stále povážlivější. Ve Střední Evropě existují lidé, kteří se jistě nechtějí přiznat k tomu, že mluví jako Wilson, ale jejich ideje zní podobně jako jeho slova.

Kdo zná v hlubším smyslu původ této války, nemůže jinak, než zdůrazňovat, že je nutné, aby program Dohody a Wilsona byl Střední Evropou co nejostřeji odmítnut. Neboť reálné smělé vyhlídky tohoto programu, vedle jeho morální oslnivosti, spočívají v okolnosti, že chce využít národních instinktů Střední a Východní Evropy, aby tyto národy morálně politickým přepadením uvedl do hospodářské závislosti na angloamerikanismu. Duchovní závislost by potom byla pouze nutným reálným důsledkem.

Kdo ví, že se v zasvěcených anglických kruzích od předešlého století mluvilo o „příští světové válce“ jako o události, která musí angloameričanům přinést světovládu, nemůže přikládat zvláštní váhu okolnosti, že vůdcové dohodových národů tvrdí, že byli překvapeni touto válkou nebo že jí chtěli zabránit – byť by toto ujišťování snad i bylo subjektivní pravdou u těch, kteří s ním právě přicházejí. Neboť ti, kteří mluvili o „nadcházející světové válce“ jako o neodvratné události, počítali se skutečnými, historicky národnostními silami Evropy. Počítali s instinkty evropských národů, zejména slovanských. A chtěli ideály těchto slovanských národů vést a využít jich tak, aby sloužily národnostnímu angloamerickému egoismu. Dále počítali se zánikem románství, na jehož zříceninách se chtěli sami rozpínat. Počítají tedy s velkorysími, historicky národnostními hledisky, jež chtějí postavit do služeb svých vlastních cílů. A tyto cíle vedou – byť to také bylo sebe silněji popíráno ze strany Dohody – k úmyslu rozdrtit středoevropské státní útvary.

Je správné zcela střízlivě zdůraznit, že cílem vůdců Dohody je rozdrčení Střední Evropy, neboť jen zdůraznění tohoto cíle může být odpovědí na silně působivé výroky Dohody – ale nemá žádnou cenu odpověď, která by byla negativní, která by chtěla vyvracet to, co Dohoda říká. Proto bude následující odpověď kladná, a ukáže na skutečnosti, které z hlediska Střední Evropy svědčí proti Dohodě.

Jen poznání, že tomu tak je, může Střední Evropě přinést podněty, které ji vyvedou ze zmatku přítomnosti. Středoevropské státní útvary se mohou postavit výhradně na to stanovisko, kde učiní program Dohody neúčinný svými vlastními opatřeními. Dohodový program – více nebo méně vyslovený nebo nevyslovený – spočívá na těchto třech předpokladech:

1. že střeoevropské státní útvary, vytvořené historickým vývojem, nesmí být – ze stanoviska Dohody – uznány za takové, kterým by náleželo řešit problémy evropských národů;
2. že tyto střeoevropské státní útvary se nesmí hospodářsky ocitnout k angloamerikanismu v konkurenčním vztahu, nýbrž že na něm musí být závislé;
3. že kulturní (duchovní) poměry Střední a Východní Evropy musí být uspořádány ve smyslu národního angloamerického egoismu.

Jen ten, kdo pochopí, že překlad těchto tří úmyslů do řeči wilsonovsky dohodové je to, co Wilson použil ve svém projevu k Rusům, prohlédne, oč tu jde.

Mohlo by se také stát, snad až Anglie uvidí, že se již nemůže dále udržet, aniž by svolila ke skončení války, že nás poměry donutí v nejbližší době k míru. To všechno podstatně nic nemění na úmyslech angloamerikanismu. Uzná-li angloamerikanismus, že může pokračovat ve válce, bude dále maskovat ony tři uvedené úmysly do vět Wilsonova dopisu: „Usilovali jsme vždy o tento cíl, a kdybychom nyní skrbili krví a penězi, nedošli bychom snad nikdy k jednotě a k síle, jež jsou nutné v boji pro velkou věc osvobození lidstva“.

Budou-li vedoucí síly Anglie nuceny ukončit válku v nejbližší době, pak bude vyslovena příští politika – která by byla dále řízena ve smyslu oněch tří článků – větami: „Chtěli jsme pro osvobození lidstva obětovat peníze i krev. To jsme také velkou měrou učinili, ale střeoevropské mocnosti zamýšlely pravý opak. Proti jejich úsilí jsme prozatím mohli dosáhnout jen částečných úspěchů. Zachováváme si však svůj cíl před očima nezmenšený, protože je to cíl samotného lidstva“.

Proti těmto úmyslům budeme obrnění jen tehdy, jestliže budeme ve Střední Evropě prakticky jednat na základě poznání: „Na Západě je angloamerické panství nazýváno osvobozením lidstva a demokracií. A protože tam lidé takto mluví, je vyvoláno zdání, jakoby opravdu chtěli být osvoboditeli celého lidstva“.

Následkům tohoto ohromného klamu – následkům přirozeného egoismu ras v rouchu nemožné morálky – může být účinně čeleno jen tehdy, jestliže Střední Evropa zaujme vlastní stanovisko na základě pravdivé skutečnosti. A ta pravda zní:

1. Dosažení cílů Dohody, pokud jde o střeoevropské státní útvary, znamená zánik skutečné evropské svobody. Neboť tyto státní útvary ji mohou uskutečnit, protože tato svoboda je v jejich zájmu, a státy nemohou jinak, než mít při svém jednání před očima vlastní zájmy. Angloamerikanismus sám nemůže uskutečnit svobodu národů, protože

kdyby tu byla, přičila by se zájmu angloamerických státních útvarů – dokud je tento zájem takový, jaký je nyní, a s jakou nutností vtiskl svůj ráz této válce.

Angloamerické státy musí uznat právě to, že musí vedle sebe respektovat zájem střeoevropských států a že musí ponechat uspořádání svobody střeoevropských národů těmto státům samotným, které jediné mohou vidět své skutečné státní zájmy v rozvíjení této svobody.

2. Tato válka je ze střeoevropského hlediska směrem k Východu válkou národů, směrem k Západu – proti Anglii, Americe – válkou hospodářskou. Odvetná válka proti Francii se stala možnou jen sloučením odvetné myšlenky s angloamerickými hospodářskými zájmy a s ruskoslovanskými národními ideály.
3. Osvobození národů je možné. Ale může být pouze výsledkem, nikoli základem osvobození lidí. Budou-li osvobozeni jednotliví lidé, budou tím již osvobozeny i národy.

Bude-li Střední Evropa chtít, může jednat ve smyslu těchto tří směrnic. A její jednání bude reálným programem; bude tak jednat, jestliže postaví věcný program osvobození lidí proti programu Dohody – Wilsona, který docela bez jakékoli znalosti střeoevropských národnostních sil mluví o něčem, co nenáleží světu skutečností, ale co je jen v aspiracích angloamerického egoismu.

Program, uvedený zde pro Střední Evropu jako správný, není radikální v tom smyslu, ve kterém se mnohé kruhy obávají radikalismu. Je to spíše jen výraz pro věci, které se chtějí vlastní silou ve Střední Evropě uskutečnit. Měly by být uskutečněny s plným vědomím a neměly by zůstat neprojevené, aby v mlze wilsonovských a dohodových cílů neusilovaly o své uskutečnění na základě vlastní přirozenosti a tak se neporušily, a aby nezavdaly příčinu a záminku k válečným zápletkám.

Pravé uskutečnění nenastane nikdy, jestliže věci, které Střední Evropa musí chtít, zůstanou zakryty v nepřirozené směsici zájmů politických, hospodářských a všeobecně lidských.

Neboť mají-li politické poměry prospívat, vyžadují zdravou konzervativnost ve smyslu udržení a výstavby státních útvarů, jak vznikly historickým vývojem. Proti tomuto konzervativismu – který je pro Střední Evropu životní podmínkou – se vzpírají hospodářské a všeobecně lidské zájmy jen tak dlouho, dokud musí trpět jejich škodlivým smíšením s ním.

A politický konzervativismus, myslí-li na svůj pravý zájem, nemá ani nejmenší příčiny, aby byl ve své oprávněné oblasti neustále rušen vazbou na hospodářské a všeobecně lidské zájmy. Když toto spojení pomine, dojde ke smíření hospodářských a všeobecně lidských

poměrů s politickým konzervativismem, který se pak může klidně vyvíjet podle své vlastní podstaty.

Hospodářské poměry vyžadují ke své úspěšnosti účelnou výhodnost, oportunismus, který upravuje jejich řád jen podle jejich vlastní podstaty. Jestliže jsou hospodářská opatření v jiné souvislosti s politickými a všeobecně lidskými požadavky, než jen v takové, která je jejich samozřejmou životní souvislostí na základě jejich vlastního zákonodárství a správy, jež jim přísluší, musí docházet ke sporům. Tím nejsou míněny jen vnitřní spory ve státech, ale převážně takové, které se vybíjejí na venek v politických obtížích a ve válečných srážkách.

Všeobecně lidské poměry a s nimi spjaté otázky po svobodě národů vyžadují ve smyslu přítomnosti i budoucnosti – jako svůj základ – individuální svobodu člověka. V tomto směru se nebude reálně uvažovat, dokud se věří, že je možné mluvit o svobodě nebo osvobození národů, aniž by spočívaly na individuální svobodě člověka, a dokud se neuzná, že se skutečnou individuální svobodou je nutně spojeno osvobození národů, protože toto osvobození se musí přirozeně vyvinout jako důsledek individuální svobody.

Člověk musí mít možnost hlásit se k určitému národu, k určitému náboženskému společenství a vůbec ke všem vazbám, které vyplývají z jeho všeobecně lidských aspirací, aniž by mu v tom překážela jeho politická nebo hospodářská vazba.

Musí být uznáno, že všechny formy státní struktury, historicky vzniklé, mohou osvobodit lidi, pokud je to v jejich vlastním zájmu, jak je tomu v nejvyšším smyslu právě u střeoevropských států. Na parlamentní utváření se těchto států může být dnes pohlíženo jako na nutné z důvodů historického vývoje a cítění národů, kdežto s otázkami, které jsou vzhledem k válečným zmatkům dnes předkládány světové veřejnosti, souvisí jen charakterizovaná trojčlennost státního uspořádání.

Co se týká parlamentarismu, nemění nic na poměrech, které vedly do nynějšího zmatku. Západní národy mluví o parlamentarismu jen proto, že nechápou nic ze střeoevropských poměrů a oddávají se víře, že věc, kterou pokládají za správnou pro svůj zájem, musí sloužit jako všeobecná světová šablona. I když má ve Střední Evropě rozhodovat parlamentarismus, je pro ni užitečný jen takový, ve kterém se politické, hospodářské a všeobecně lidské poměry rozvíjejí nezávisle na sobě v zákonodárství i ve správě, a tak se opírají o sebe navzájem, místo aby se do sebe zaplétaly ve svém působení navenek a vybíjely se ve střetech. Od těchto příčin, které vedou ke sporům, osvobodí Střední Evropa sebe i svět tehdy, jestliže vyloučí ze svých sociálních struktur jmenované navzájem se rušící vlivy oněch tří oblastí lidského života.

Žádné dohodové ani wilsonovské cíle se nemohou udržet proti moci, kterou projeví Střední Evropa, když postaví před svět to, co dovede sama jediná a co nemůže dokázat nikdo jiný. Osvobození lidí a tím i národů bude postaveno před svět jako nezbytná součást středoevropských státních i národních úkolů, když bude obojí – jak je zde naznačeno – užito pro dění přítomné doby jako podnětu, který zaručuje skutečnost.

Co je zde rozváděno, nepředstavuje žádný utopický program, nemá odstranit ze světa historická práva a právní souvislosti. Pro myslitele, který pozoruje přesně, to představuje něco, co může vyrůst bez jakýchkoli námitek z dnešních státních struktur, jsou-li pouze uznávány skutečné poměry při hlubším zkoumání všech historických oprávnění. Je proto samozřejmé, že uvedené věci nejdou do žádných podrobností. U podnětů myšlených skutečně prakticky vyplynou takové podrobnosti teprve při uskutečňování. Jen utopista může vymýšlet věci do podrobností; ale takové jeho návrhy vzniklé z abstraktního myšlení, nejsou pak také uskutečnitelné.

Co se zde říká, může být popsáno jen ve všeobecných směrnicích. Ale tyto směrnice právě nejsou vymyšleny, nýbrž vyzorovány z poměrů středoevropského života. To zaručuje, že se osvědčí právě tehdy, když se začnou prakticky používat. O čem se zde hovoří, to zde již určitou měrou existuje jako životní potřeba. Jde jen o službu této životní potřebě. A také proto není třeba nyní mluvit o jednotlivostech, protože ty jsou vnitřní věci středoevropských států. V této chvíli je pouze nutné předložit světu jen tolik, kolik má pro něj význam. Jde o to, aby středoevropský život poukázal na podněty, které v něm skutečně jsou, a to tak, aby západní odpůrci viděli, že při dalším pokračování ve válce budou nevyhnutelně stát před těmito nezničitelnými podněty. Tím se proti vůdcům Dohody postaví něco, co jim nebude jen ukazováno, co proti nim dosud nebylo postaveno a co nemohou přemoci žádným svým válečným programem. Taková řeč, proslovená před světem, jaká je zde míněna a která v sobě nese zárodek skutečností, musí mít své výsledky.

Pro naznačené skutečnosti není třeba v přítomné chvíli hledat vyrovnání s Ruskem, neboť toto vyrovnání nastane postupem samo sebou. A uznání, že se k takovému výsledku musí dojít, vyvolá u ruských vůdců podněty, které mohou mít pouze příznivé následky.

Při tom všem je nutné vždy brát v úvahu, že naznačené nemá prvořadý význam jen pro vnitřní státní věci, ale i vnější význam pro ukončení dnešního světového konfliktu, zvláště v politickém boji s prohlášeními vůdců Dohody a Wilsona. Ono vnitřní má v tomto případě význam podobný, jako když se projeví myšlení člověka v činech, které jsou pro okolní lidi skutečností, avšak způsob jeho myšlení je pouze jeho vnitřní věcí. Člověk se s jinými lidmi potřebuje dohodnout pouze o účincích svého myšlení, ne o uspořádání svého nitra.

Uznat a přijmout jako cíl střeoevropského snažení oddělení věcí politických, hospodářských a všeobecně lidských v zákonodárství, ve správě a v sociální struktuře – to ochromuje síly západních mocností. To je nutí, aby si – vedle střeoevropských a východních mocností, kde vládnou stejné podmínky – představily takovou skutečnost, v níž se západní mocnosti omezí na to, že si jako státní útvary vytvoří na základě svých národních instinktů sobě přiměřenou strukturu a nechají národy střední i východní Evropy, aby svoje společenství prožívaly ve smyslu skutečného osvobození lidí a to v prostoru jim přirozeně náležejícím, bez škodlivých zásahů, které byly příčinou této války. Oproti tomu se dnes západní mocnosti domnívají, že ve světovém konfliktu může rozhodovat pouze jejich jediná vůle.

Všechno záleží na poznání následujícího rozdílu. Na jedné straně by se měly upravit poměry mezi státy, národy i mezi jednotlivými lidmi, jestliže v základu těchto vztahů působí na venek to, co je výsledkem oddělení oněch tří životních oblastí. Na druhé straně se tyto poměry utvářejí zcela jinak, jestliže jsou do tohoto působení vpleteny spory, vznikající jako následek sloučení těchto oblastí. Až se v budoucnosti budou psát úvodní dějiny této války, ukáže se přímo, jak tato válka vznikla nešťastným vzájemným narušováním oněch tří životních oblastí ve styku mezi národy.

Při oddělení těchto tří oblastí působí na venek síla každé jednotlivé oblasti života na ony dvě ostatní harmonicky; zvláště síly hospodářského zájmu vyrovnávají rozpory vznikající na politické půdě, a oblast všeobecně lidských zájmů může rozvíjet svou sílu, která spojuje národy. A právě tato národy spojující síla je uváděna do stavu úplné neúčinnosti, musí-li vystupovat na venek zatížena politickými a hospodářskými rozpory. V ničem se lidé v poslední době neoddávali většímu klamu, než co se týká této spojitosti.

Nepochopili, že všeobecně-lidské poměry na venek mohou rozvíjet svoji pravou sílu jen tehdy, jsou-li vnitřně vybudovány na základě svobodného spolčování, korporování. Pak působí v souvislosti s hospodářskými zájmy tak, že se postupem tohoto působení přirozeně, živě vyvíjí to, co lidé mylně chtějí uvést do pochybné existence vytvořením utopických, nadstátních organizací – nemožných rozhodčích soudů, wilsonovského „Svazu národů“ apod., které nemohou vést k ničemu jinému, než k neustálému poručnictví jiných států nad Střední Evropou. Tyto věci mají takovou vadu, kterou trpí všechno, co je vnucováno skutečností na základě abstraktních přání. Tím, co zde bylo naznačeno, se uvolní cesta pro vývoj, který usiluje o uskutečnění na základě reality, a proto je sám reálný.

*Rudolf Steiner
v červenci 1917*

Doplněk k Pamětnímu spisu

Vyjdeme-li ve svém myšlení ze skutečných poměrů Střední Evropy, nebudeme pochybovat o tom, že věci vylíčené v tomto spisu jsou uskutečnitelné. Neboť tyto věci nevyžadují vůbec nic uměle zřízeného, ale jen to, co se chce uskutečnit samo a co se také zdaří v té chvíli, kdy se tomu uvolní cesta.

Jestliže porozumíme těmto věcem, bude nám jasné, proč vlastně vznikla tato válka a jak je pod falešnou vlajkou osvobození národů vedena k potlačení všeho samostatného života národů ve Střední Evropě. Odhalíme-li základ Wilsonova programu, tento nejnovější strašlivý výplod klamných programů Dohody, poznáme, že jeho splnění by neznamenal nic jiného, než zánik střeoevropské svobody. Této snaze není překážkou Wilsonovo řečnění o svobodě národů; neboť pro svět nejsou rozhodující slova, ale skutečnosti, které jsou jejich výsledkem.

Střední Evropa potřebuje skutečnou svobodu. Ale o ní Wilson vůbec nemluví. Celý západní svět nemá vůbec ani pojem o té svobodě, kterou nutně potřebuje Střední Evropa. Na Západě se mluví o svobodě národů, ale při tom není míněna skutečná svoboda člověka, nýbrž iluzorní hromadná svoboda lidských skupin, jak se vytvořily v západoevropských státech a v Americe. Na základě zvláštních poměrů, které vládou ve Střední Evropě, nemůže tato kolektivní svoboda vzejít z mezinárodních poměrů; proto také nikdy nesmí být předmětem žádné takové mezinárodní úmluvy, jaká bývá podkladem sjednání míru. Ve Střední Evropě musí být kolektivní svoboda národů dána spolu se všeobecnou lidskou svobodou, což se také stane, bude-li k tomu uvolněna cesta tím, že se odloučí od života čistě politického, vojenského a hospodářského všechny ostatní oblasti života, které tam nenáleží.

Je naprosto samozřejmé, že jsou proti takovému řešení činěny námitky, s jakými se setkáváme např. v právě vyšlé knize od Kriecka – „Německá státní idea“: „Příležitostně byl dříve – mezi jinými Eduardem von Hartmannem – vysloven požadavek ustavení hospodářské sněmovny vedle národního zastupitelstva. Tato myšlenka je zcela v souladu s hospodářským a společenským vývojem. Ale bez ohledu na okolnost, že by tato nová velká oblast zvětšila i tak již značnou nemotornost a fungování celého aparátu, bylo by nemožné vymezit hranice příslušnosti obou sněmoven“.

Při této myšlence by přece jen mělo být zváženo, že je nutné uznat, že vyplývá ze skutečných vývojových poměrů, že tedy musí být uskutečněna a nesmí být odmítána proti požadavkům vývoje proto, že se její uskutečnění jeví obtížné. Když se totiž lidé v realitě

zastavují před takovými obtížemi, způsobují tím komplikace, které se později vybíjejí násilně. A konečně tato válka se svou zvláštností, se kterou se vyvíjí, není ničím jiným než vybíjením se obtíží, jejichž odstranění správnou, jinou cestou – dokud byl ještě čas – bylo zanedbáno.

Wilsonův program vychází ze záměru znemožnit ve světě to, co je oprávněným úkolem a životní podmínkou středoevropských států. Proti tomu programu musí být postaveno to, k čemu se dojde ve Střední Evropě, nebude-li tento postup rušen násilným poškozováním středoevropského života. Proti tomu programu se musí ukázat, co může učinit pouze Střední Evropa na základě toho, co zde bylo historicky vykonáno – jestliže se nespojí s Dohodou, která nemůže mít žádný zájem na tom, aby vedla Střední Evropu k jejímu přirozenému vývoji.

Jak se nyní věci mají, má Německo a Rakousko jen trojí volbu:

1. Očekávat za všech okolností vítězství svých zbraní, v naději, že jim umožní, aby splnily svůj středoevropský úkol.
2. Sjednat s Dohodou mír na základě jejího nynějšího programu a tím jít vstříc svému jistému rozvrácení.
3. Vyjádřit se k tomu, co by pokládaly ve smyslu skutečných poměrů za výsledek míru. Tím by poskytly světu možnost – po jasném prohlédnutí poměrů a snah Střední Evropy – ponechat národům zvolit si buď program založený na skutečnostech, který evropským lidem přinese skutečnou svobodu a tím již zcela samozřejmě i svobodu národů – anebo klamné programy Západu a Ameriky, jež sice mluví o svobodě, ale v pravdě celé Evropě znemožňují život.

My Středoevropané dosud budíme dojem, jako bychom se před Západem ostýchali říci, co musíme chtít, zatím co Západ nás přímo zaplavuje projevy svého chtění. Tím Západ vyvolává dojem, že jen on sám chce něco učinit pro dobro lidstva a my že se jen snažíme kazit jeho chvályhodné úsilí takovými věcmi jako militarismem – kdežto tvůrcem našeho militarismu je ve skutečnosti samotný Západ tím, na co se již dávno připravil a o co se stále více snaží, totiž, aby z nás učinil lidské loutky.

Jistě byly tyto a podobné věci již často vysloveny; nezáleží přece na tom, že je řekl ten či onen, ale je snaha o to, aby se opravdu staly vůdčím podnětem středoevropského konání, a aby svět nabyl dojmu, že od Střední Evropy nemůže očekávat nic jiného, než že se chopí zbraně vždy, když ji Evropě druzí vnutí. Co nyní západní národy nazývají německým militarismem, to ukuly během staletého vývoje a záleží jenom na nich, nikoli na Německu,

aby tomuto militarismu byl ve Střední Evropě odňat jeho smysl. Ale je věcí Střední Evropy, aby jasně projevila svou vůli ke svobodě, a toto chtění nemůže být po vzoru Wilsona založeno na programech, ale jedině na skutečných požadavcích lidského bytí.

Pro Střední Evropu existuje proto pouze jeden mírový program a ten spočívá ve snaze, dát světu vědět, že mír je možný ihned, nahradí-li Dohoda svůj nynější, nepravdivý mírový program jiným, pravdivým, jehož uskutečnění nezpůsobí zánik pro Střední Evropu, ale přinese jí životní možnosti. Všechny ostatní otázky, které se mohou stát předmětem mírových snah, se rozřeší, budou-li řešeny na základě naznačených východisek. Ale na podkladě, který nám nyní nabízí Dohoda a který byl převzat od Wilsona, není mír možný. Nenastoupí-li na toto místo něco jiného, mohl by německý národ být k přijetí tohoto programu přinucen jenom násilím, avšak další vývoj evropských dějin by dokázal správnost věcí zde uvedených, neboť uskutečnění Wilsonova programu bude pro evropské národy zhoubné.

Lidé ve Střední Evropě se musí bez iluzí přímo podívat na to, v co ony osobnosti po mnohá léta věří, co ze svého stanoviska považují za zákon světového vývoje – že angloamerické rase náleží budoucnost světového vývoje a že má převzít dědictví latinskorománské rasy, jakož i vedení ruského národa. Vysloví-li tyto myšlenky Angličan anebo Američan, který se domnívá být do těchto věcí zasvěcený, vždy připomene, že při uspořádání světa nemá spolurozhodovat německý živel – pro svou bezvýznamnost ve věcech světové politiky, že k románskému živilu není třeba přihlížet – protože je tak jako tak na vymření, a že ruský živel ovládne ten, kdo se stane jeho světově historickým vychovatelem.

Taková víra by mohla být podceňována, kdyby žila v hlavách několika lidí, které jsou otevřeny politickým fantaziím nebo utopiím; ale anglická politika používá přemnohých cest k tomu, aby tento program prakticky učinila obsahem své skutečné politiky.

Pokud jde o uskutečnění tohoto programu, nemůže být pro Anglii příznivější seskupení, než jaké právě je. A proti tomu nemůže Střední Evropa postavit žádný jiný program, než takový, který skutečně osvobodí lidi a který se může uskutečnit, bude-li se o to lidská vůle snažit.

Lidé si však mohou myslet, že míru bude dosaženo až za dlouhou dobu, protože zde zmíněný program přece evropské národy nemohou uskutečnit za války. Navíc by tento program mohl být ze strany dohodových národů vykládán tak, že jím vůdcové Střední Evropy chtějí pouze oklamat národy, protože by po válce znovu nastala stejně hrozná situace, na kterou vůdcové Dohody poukazují, a kterou tedy musí Dohoda z morálních důvodů odstranit ze světa „bojem za svobodu a za právo národů“.

Kdo však správně posuzuje svět podle skutečností, nikoli na základě svých oblíbených mínění, může vědět, že všechno, co odpovídá skutečnosti, obsahuje zcela jinou přesvědčivou sílu než to, co vychází z pouhé zvůle. A tak lze trpělivě čekat, jak se zachovají ti, kteří pochopí, že při uskutečnění programu Střední Evropy ztratí národy Dohody možnost rozvrátit Střední Evropu, a že současně tento program neobsahuje nic, co by bylo proti jakýmkoli skutečným, životaschopným podnětům národů Dohody.

Dokud lidé zastávají iluzorní stanoviska, je dorozumění vyloučeno. Jakmile je však místo na iluze poukázáno na skutečnost, nejen vojenskou, ale i politickou, začnou současné události nabývat zcela jinou tvář. Politické snahy Střední Evropy jsou pro svět uzavřenou knihou. Místo vysvětlení jsou však každý den světu líčeny děsivé obrazy o tom, jaká je vlastně ta Střední Evropa hrozná, nezasluhující si nic jiného, než zničení. A svět je potom přesvědčen, že Střední Evropa musí vzhledem k tomuto strašnému obrazu pouze mlčet, v čemž potom světová veřejnost samozřejmě spatřuje souhlas Střední Evropy se zmíněným vyličením.

*Dr. Rudolf Steiner
v červenci 1917*

Závěr

Pozorujeme-li, co se událo od roku 1917, vyplývá závažnost předeslaného memoranda. Mimo to napsal Dr. Rudolf Steiner roku 1917 ještě druhý „Pamětní spis“, z jehož cenného obsahu zde bude podána alespoň část.

Odedávna patřila k naléhavým problémům Evropy „slovanská otázka“, jejíž řešení bylo v první řadě posláním Rakousko-Uherska, ve kterém se mísily různé národnosti, jako nikde jinde. Tato otázka např. pro Rusko nebyla rozhodující, protože si stále mohlo zachovat svůj slovanský ráz. Od roku 1879 způsoboval národnostní problém v rakouské říši velké obtíže a jistě by vyžadoval velkorysé mezinárodní řešení. Ale centralistické Rakousko jej již nedovedlo zvládnout a také proto se ocitlo roku 1914 v rozporu se sousedními Jihoslovany. Tak se nevyřešená slovanská otázka stala jednou z příčin světové války.

Osvobození Slovanů v Rakousku bylo možné právě jen autonomizací a federalizací všech oblastí národního života.

V Německu historicky vznikl státní spolkový život, jako vzor takové federalizace, podle kterého měla Střední Evropa vývojově postupovat dále až k úplnému federalisticky svobodnému utváření všech těch životních poměrů, které mají svůj podnět v člověku samém.

Vytváření těchto poměrů může být zdravé jen tehdy, když je individuální svoboda základem toho, co je národnostní; současně by bylo závadné, kdyby měla tato svoboda vzejít z národnostního živlu. Při snaze o toto zdravé vytváření lze pevně stát na půdě světového historického pokroku; ve druhém případě se postupuje proti pokroku a připravují se tak nové spory a války.

Střední Evropa by mohla čelit nepřátelským záměrům Západu jen vlastními skutečnými podněty, o které by se úmysly Západu rozbily.

Proti Wilsonovým slovům mělo být postaveno to, co ve Střední Evropě může být skutečně učiněno pro osvobození národního života.

Středoevropský program, pokud směřuje na venek, musí obsahovat něco reálného, čeho je schopna Střední Evropa ze svých vlastních sil.

K tomu musí být uznáno trojí:

1. Předmětem demokratického zastoupení (sněmovny) smí být jen věci čistě politické, vojenské a policejní, které spočívají na historickém základě a vyvíjejí se konzervativně.
2. Všechny hospodářské věci musí být uspořádány oportunisticky – s věcnou účelností – zvláštní sněmovnou, z níž jsou vyloučeny věci politické i kulturní. Příslušné správní úřednictvo by bylo zodpovědno přímo tomuto sboru.
3. Všechny soudní, pedagogické a duchovní věci smějí vycházet jen z osobní svobody, přičemž stát má jen právo policejní, ne však iniciativu, a zřízení soudů, škol, církví apod. přenechává korporacím. Jednotliví lidé si sami volí školy, církve a v jistých mezích i soudy. Pak by v této kulturně-duchovní oblasti nedocházelo k národnostním neshodám ani k nepřiměřeným agitacím. – Pokud jde o tento spor, měla by příslušná sněmovna co činit pouze s korporacemi, ne s jednotlivci, ani s jejich vztahem ke korporacím. V korporacích by existovala svobodná soutěž podle osobní zdatnosti. Určitý senát, volený z těchto tří sborů – jimž náleží organizování věcí politických, hospodářských a kulturních – by obstarával věci společné, k nimž náleží i finance.

Tolik z obsahu druhého memoranda.